

Cumhuriyet İlahiyat Dergisi - Cumhuriyet Theology Journal
ISSN: 2528-9861 e-ISSN: 2528-987X
December / Aralık 2020, 24 (3): 1407-1428

**Tarımsal Ürünlere Dayalı Vadeli İşlemlerin (Futures) İslam Hukukuna
Uygun Olarak Yeniden Yapılandırılmasına Dair Bazı Öneriler**

*Some Offers for Reconfiguration of Agricultural Commodity Futures
Contract According to Islamic Law*

Aytaç Aydın

Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi,
İslam Hukuku Anabilim Dalı
*Assistant Professor, Ankara Yıldırım Beyazıt University, Faculty of Islamic Studies,
Department of Islamic Law
Ankara/Turkey*

ofisaytac@hotmail.com

orcid.org/0000-0001-9016-5711

Article Information / Makale Bilgisi

Article Types / Makale Türü: Research Article / Araştırma Makalesi

Received / Geliş Tarihi: 8 August / Ağustos 2020

Accepted / Kabul Tarihi: 12 December / Aralık 2020

Published / Yayın Tarihi: 15 December / Aralık 2020

Pub Date Season / Yayın Sezonu: December / Aralık

Volume / Cilt: 24 **Issue / Sayı:** 3 **Pages / Sayfa:** 1407-1428

Cite as / Atıf: Aydın, Aytaç. "Tarımsal Ürünlere Dayalı Vadeli İşlemlerin (Futures) İslam Hukukuna Uygun Olarak Yeniden Yapılandırılmasına Dair Bazı Öneriler [*Some Offers for Reconfiguration of Agricultural Commodity Futures Contract According to Islamic Law*]". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi-Cumhuriyet Theology Journal* 24/3 (Aralık 2020): 1407-1428.

<https://doi.org/10.18505/cuid.778160>

Plagiarism / İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. / Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Copyright © Published by Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi / Sivas Cumhuriyet University, Faculty of Theology, Sivas, 58140 Turkey. All rights reserved.

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/cuid>

**Some Offers for Reconfiguration of Agricultural Commodity Futures Contract
According to Islamic Law**

Abstract: Futures contracts in agricultural commodities are an agreement to buy or sell a pre-determined amount of agricultural commodities (such as wheat, corn, cotton, soybeans, live pork, live cattle, cocoa, etc.) at a specific price depending on the price on a specific date in the future. Futures contracts in agricultural commodities are carried out under “commodity futures contracts” on the futures exchange. These contracts are executed in two ways in terms of the delivery of the contract subject; physical delivery and cash settlement. In the physical delivery, the underlying asset is physically received at the end of maturity. In our country, physical delivery method is used in futures contracts made on commodities. In the second contract method that results in cash settlement, there is no physical delivery of the underlying asset at the end of maturity. The transaction takes place over the settlement price at the end of maturity. Futures contracts in agricultural commodities can be analyzed in two categories in terms of Islamic law. First, within the scope of sales where both the goods and the price are on credit; the second is a combined contract that includes a promise to sell and a contract of sale when due. It is more convenient to analyze in the former because the agricultural commodities in the warehouse are kept ready to be delivered when due and the commodities price is also delivered on time. In this category, it resembles the sale of a credit on credit, which is prohibited in Islamic law. We can see that there are five parties within the exchange organization regarding the futures contracts in agricultural commodities; futures and options exchange, clearing house, brokerage houses, market participants, supervisory institutions. When the transactions of the related parties are examined in terms of legal capacity and power of representation; it is observed that brokerage houses transacting on behalf of sellers and customers operate by proxy. On the other hand, the Exchange, the Clearinghouse (Takasbank) and the custody warehouse within the scope of the exchange system; carries out transactions on behalf of the parties both as a proxy and a guarantor. Therefore, this futures transaction has the nature of containing more than one contract. When analyzed in terms of the establishment of the contract; if there are agricultural commodities that are considered as legitimate property of the Islamic law (mütekavvim), there is no objection regarding the parties and the offer-acceptance. In addition the delivery time of the commodity subject to the contract must be equal to the amount sold and the amount in the warehouse, which is guaranteed to be in the warehouse. In terms of invalid condition, one-sided benefit causing conflict for the parties contains something prohibited by the legal order. It is seen that it does not contain conditions contrary to the content of the contract and established practices. However, except for the condition that the collateral is retained with interest income in direct proportion to the period of stay in the Clearinghouse (Takasbank), in order to obtain the highest return. In terms of enforcement conditions, after the approval of the buyer and seller, transactions are carried out within the exchange system without asking for the right and approval of another person. Therefore, this contract can be considered as a running contract. In terms of the bindingness of this contract; at first glance, it can be seen as a mutual promise and non-obligatory promise based on the fact that the commodity and its price are not cash. But when the subject is examined in depth, it turns out to be a different situation. Because both parties are under mutual obligation by paying the guarantee stipulated by the Exchange, one party is obliged to deliver the commodity on time and the other party to deliver the price. In addition, the contract does not allow the parties to imagine the right. So, this contract can be considered as an obligatory contract. However, based on the current functioning futures contracts in agricultural commodities as a whole, it is considered inappropriate to Islamic law. In this study, first, the nature of futures contracts in agricultural commodities that are not deemed suitable for Islamic law in its current form are determined. Then, an analysis from the point of view of Islamic law was made and some offers were made for a model that was reconfigured according to Islamic law.

Keywords: Islamic Law, Agricultural Commodity Futures Contract, Sales Promise, Actual Physical Delivery, Cash Settlement.

Tarımsal Ürünlere Dayalı Vadeli İşlemlerin (Futures) İslam Hukukuna Uygun Olarak Yeniden Yapılandırılmasına Dair Bazı Öneriler

Öz: Tarımsal ürünlere dayalı vadeli işlem sözleşmesi; iki taraf arasında nitelikleri, miktarı ve vadesi önceden belirlenmiş tarımsal ürünlerin (buğday, mısır, pamuk, soya fasulyesi, canlı domuz, canlı sığır, kakao, vd.) gelecekte öngörülen değerine bağlı olarak belirli bir fiyat ile bugünden alım-satım işlemidir. Bu sözleşme, riskten korunmak (hedging), spekülasyon ve arbitraj amacıyla yapmaktadırlar. Tarımsal ürünlere dayalı vadeli işlem sözleşmeleri vadeli işlem borsasında “emtia vadeli işlem sözleşmeleri” altında gerçekleştirilmektedir. Bu sözleşmeler, sözleşme konusunun teslimi açısından; fiziki teslimat ve nakdi uzlaşma olmak üzere iki şekilde gerçekleştirilir. Fiziki teslimat ile sonuçlandırılan vadeli işlem sözleşmelerinde vade sonunda dayanak varlık fiziki olarak teslim alınır. Ülkemizde emtia üzerine gerçekleştirilen vadeli sözleşmelerde fiziki teslimat şekli uygulanmaktadır. Nakdi uzlaşma ile sonuçlanan ikinci sözleşme yönteminde ise, vade sonunda dayanak varlığın fiziki olarak teslimi söz konusu olmayıp vade sonu uzlaşma fiyatı üzerinden işlem gerçekleşir. Tarımsal ürünlere dayalı vadeli işlem sözleşmeleri İslam hukuku açısından iki şekilde değerlendirilebilmektedir: Birincisi, mal ve bedelinin ikisinin de veresiye olduğu satış kapsamında; ikincisi ise, tarafları yükümlülük altına sokan bir satış vaadi ve vadesi geldiğinde satış sözleşmesini içeren mürekkep bir sözleşme. Birinci şekilde değerlendirmek daha uygundur zira depoda olan tarımsal ürün vadesi geldiğinde teslim edilmek üzere hazır olarak bekletilmektedir. Ürün bedeli de vadesinde teslim edilmektedir. Bu şekilde İslam hukukunda yasak kapsamında değerlendirilen veresiye ile veresiyenin satış işlemine benzemektedir. Borsa organizasyonu içinde tarım ürünlerine dayalı vadeli işlem sözleşmesi ile ilgili beş taraftan söz etmek mümkündür; vadeli işlem ve opsiyon borsası, takas kurumu, aracı kurumlar, piyasa katılımcıları, denetleyici kurumlar. İlgili tarafların işlemleri hukuki ehliyet ve temsil yetkisi açısından incelendiğinde; satıcı ve müşteri adına aracı kurumların vekâleten işlem yaptıkları görülmektedir. Borsa ve kapsamındaki Takasbank ile saklama deposu ise; taraflar adına hem vekil hem de kefil olarak işlemleri yürütmektedir. Dolayısı ile bu vadeli işlem bünyesinde birden fazla sözleşme barındıran niteliğe sahiptir. Bu sözleşme in'ikadı açısından incelendiğinde, müteakvim mal kapsamında değerlendirilen tarımsal ürünler olduğu takdirde taraflar ve îcab-kabûl ile ilgili bir sakınca görülmemekle beraber akdin konusu malın teslim zamanı depoda olması garanti olan ve satılan miktar ile depodaki miktarın örtüştüğü oranda olması şartı aranır. Fasit şart açısından; teminatın Takasbank'ta kaldığı süre ile doğru orantılı olarak en yüksek getiri elde dilecek şekilde faiz geliri ile nemalandırılması şartı dışında tek taraflı yarar sağlayan; taraflar için çekişmeye yol açan; hukuk düzeninin yasakladığı bir şey içeren; akdin muhtevasına ve yerleşik uygulamalara aykırı şartlar içermediği görülmektedir. Bu sözleşmeye yürürlük şartları açısından baktığımızda; alıcı ve satıcının onay vermesinden sonra başka birinin hakkı ve onay ihtiyacı olmaksızın borsa sistemi içinde işlemler gerçekleşmektedir. Dolayısı ile nafiz bir satış sözleşmesi olarak değerlendirilebilir. Bu sözleşme bağlayıcılık açısından; ilk bakışta ürün ve bedelinin peşin olmamasından yola çıkarak her iki tarafın da karşılıklı vaadde bulunduğu ve bağlayıcılığı olmayan vaad olarak görülebilir ancak konu derinlemesine incelendiğinde farklı bir durum olduğu ortaya çıkmaktadır. Zira her iki taraf da Borsa'nın öngördüğü teminatı ödeyerek karşılıklı olarak mükellefiyet altına girmiş olup bir taraf malı vadesinde teslim ile diğer taraf da parayı teslim ile mükelleftir. Ayrıca sözleşme taraflara muhayyerlik hakkı da tanıtmaktadır. Dolayısı ile bu sözleşme lazımi bir akit olarak değerlendirilebilir. Ancak bir bütün olarak tarımsal ürünlere dayalı vadeli işlemlerin günümüzdeki mevcut işleyişi esas alındığında İslam hukukuna uygun görülmemektedir. Bu çalışmada, mevcut haliyle İslam hukukuna uygun görülmeyen tarımsal ürünlere dayalı vadeli işlem sözleşmesinin mahiyeti ortaya konulduktan sonra fıkhi tahlili yapılarak İslam hukukuna göre yeniden yapılandırılmış bir model için öneriler getirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, Tarımsal Ürünlere Dayalı Vadeli İşlem Sözleşmesi, Satış Vaadi, Fiziki Teslimat, Nakdi Uzlaşma.

Giriş

Günümüzde piyasanın pek çok tanımının yapılabilmesinin yanında, genel kabul gören tanımına göre; mal veya hizmet satıcılarının arzı ile müşterilerin talebini ve fiyatların oluşumunu ifade eder.¹ Diğer bir ifade ile “çeşitli mal ve hizmetlerin alış-verişinin yapıldığı fiziki veya sanal mekânlar” olarak da tarif edilebilir. Tarımsal ürünlere dayalı vadeli işlem sözleşmeleri, vadeli piyasalar içinde yer alan türev ürünler kapsamında değerlendirilmektedir.

Türev ürünler, iki taraf arasında vasıfları önceden tespit edilmiş bir veya daha fazla varlığın gelecekte öngörülen belirli bir fiyata göre bugünden alım satımının yapılması için düzenlenen sözleşmelerdir.² Türev ürünler, fiyatları başka bir ürünün fiyatına bağlı olup vade içerisindeki veya sonundaki değeri, sözleşme konusu varlığın fiyatı tarafından belirlenen bir finansal varlıktır. Örneğin, buğday üzerine yapılan bir vadeli işlem sözleşmesinde, bu sözleşmenin getirisi, üzerinden türetildiği buğdayın piyasadaki fiyat hareketi ile doğru orantılıdır. Diğer vadeli işlem sözleşmelerini de bu çerçevede değerlendirmek mümkündür.

Türkiye’de, İslam hukuku açısından türev piyasalar ve türev ürünler ile ilgili çalışmalar sınırlıdır. Ülkemizde bu alanda yapılmış ve bizim ulaşabildiğimiz ilgili çalışmalar şunlardır: Servet Bayındır, “Finansal Türev Varlıklar ve Bu Varlıklar Üzerine Yapılan Sözleşmelerin Fıkhi Tahlili”;³ “Katılım Bankacılığı için Yeni Bir Ürün Olarak Mal (Emtia) Vadeli İşlem Sözleşmeleri ve Fıkhi Açından İncelenmesi”;⁴ Abdullah Durmuş, “Döviz Opsiyon İşlemleri ve Fıkhi Değerlendirmesi”.⁵ Ayrıca 2. Uluslararası İslam Ticaret Kongresinde de konu ele alınarak müzakere edilmiştir.⁶ Bu çalışmalarda mal vadeli işlem sözleşmeleri ve finansal türev varlıklar üzerine yapılan sözleşmeler fıkhi açıdan tahlil edilmiş ancak bu sözleşmelerin yeniden yapılandırılarak günümüzde uygulanabilir bir modeli ortaya konulmamıştır. Biz bu çalışmada; mevcut fıkhi incelemelerden de istifade ederek, tarımsal ürünlere dayalı vadeli işlem sözleşmelerinin İslam hukukuna göre yeniden yapılandırılmasına hizmet edebilecek önerileri ortaya koymaya çalışacağız.

1. Tarımsal Ürünlere Dayalı Vadeli İşlem (Futures) Sözleşmelerinin Tarihi Arka Planı

Türev piyasanın tarihi gelişimi ve türev ürünlerin kullanımına yönelik ilk bilinen kanıtlar, M.Ö. 4. yy. dayanmakta ise de bunu, M.Ö. 18. yy. Hammurabi kanunlarındaki hasat ödemelerine kadar götürülenler de vardır. Modern anlamda ise türev piyasası; önceleri standart nitelikte olmayan forward işlemleri üzerinde başlayıp 16. yüzyılda Hollanda lâle ticaretine ve sonraki yıllarda dünyanın ilk düzenli vadeli işlem borsası olan Chicago Board of Trade (CBOT)’in 1848 yılındaki kuruluşuna kadar uzanmaktadır.⁷

¹ Halil Seyidoğlu, *Ekonomik Terimler Ansiklopedik Sözlük* (Ankara: Güzem Yayınları, 1992), 690.

² Ali Ceylan-Turhan Korkmaz, *Sermaye Piyasası ve Menkul Değerler Analizi* (Bursa: Ekin Kitabevi, 2000), 178; Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Terimler Sözlüğü, “Türev Ürünler” (Erişim 15 Haziran 2020).

³ Servet Bayındır, “Finansal Türev Varlıklar ve Bu Varlıklar Üzerine Yapılan Sözleşmelerin Fıkhi Tahlili”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12 (2005), 51-74.

⁴ Servet Bayındır, “Katılım Bankacılığı için Yeni Bir Ürün Olarak Mal (Emtia) Vadeli İşlem Sözleşmeleri ve Fıkhi Açından İncelenmesi”, *Finansal Yenilik ve Açılımları ile Katılım Bankacılığı*, ed. Aydın Yabancı (İstanbul: Türkiye Katılım Bankaları Birliği, 2012), 155-206.

⁵ Abdullah Durmuş, “Döviz Opsiyon İşlemleri ve Fıkhi Değerlendirmesi”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 13 (2009), 313-334.

⁶ Abdullah Durmuş, “Döviz Vadeli ve Emtia Vadeli İşlem Sözleşmeleri” *II. Uluslararası İslam Ticaret Kongresi “Günümüzdeki Meseleler”* (Konya: KTO Karatay Üniversitesi Yayınları, 2016), 997.

⁷ Mark Powers, *Starting Out in Futures Trading* (New York: The McGraw-Hill Companies, 2001), 303; Cantürk Kayahan, “Finansal Türevler: Efsaneleri ve Algılanma Hataları” *Yönetim ve Ekonomi, Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 16/1 (2009), 24; Rıza Aşkoğlu-Cantürk

1970'li yıllarda Bretton Woods sisteminin terkedilmeye başlanması ile döviz, faiz ve emtia fiyatlarında yaşanan olağanüstü dalgalanmalar vadeli işlemlere duyulan talebi arttırmıştır. Önceleri tezgâh üstü piyasalar olarak başlayan işlemler, modern teknolojik gelişmelerin de desteği ile zamanla günümüz borsalarındaki halini almıştır. İlk olarak ABD'de gelişen vadeli işlem borsaları sonraki yıllarda dünyanın hemen her bölgesinde kurulmaya başlanmıştır.⁸

Türkiye'de ilk olarak 2002 yılında İzmir'de kurulmuş ve Vadeli İşlem ve Opsiyon Borsası A.Ş. adı altında 4 Şubat 2005 tarihinde işlem yapmaya başlanmıştır.⁹ Vadeli İşlemler ve Opsiyon Borsası (VOB) ile Borsa İstanbul Vadeli İşlem ve Opsiyon Piyasası (VİOP) alım satım platformları 5 Ağustos 2013 tarihi itibarıyla birleşmiştir.¹⁰ Günümüzde hızlı bir gelişim seyri izleyen vadeli işlem sözleşmelerinin (futures) yıllık üye bazında işlem hacmi 2019 yılı itibarıyla 2.870.605.704.076,55 TL olarak gerçekleşmiştir.¹¹

Ülkemizde tarımsal vadeli işlem sözleşmeleri "emtia vadeli işlem sözleşmeleri" altında işlem görmektedir.¹² Geçmişte lisanslı depolarda "makbuz senedi" ile gerçekleştirilen işlemler günümüzde, 5300 sayılı Kanun ve ilgili mevzuat kapsamında lisanslı depo işletmecisi tarafından oluşturulan elektronik ürün senetleri (ELÜS) ile bu senetlere dayalı vadeli işlem sözleşmelerinin ticaretinin yürütülmesini sağlamak üzere borsacılık faaliyetinde bulunmak amacıyla kurulan Tarım İhtisas Borsaları (TÜRİB) vasıtasıyla gerçekleştirilmektedir.¹³

İslam iktisat tarihi açısından meselenin tarihi arka planına baktığımızda; cahiliye döneminde uygulama alanı bulmuş olan vadeli işlemler, İslami dönemde Rasûlullah (sav)'in tavsiye ve uygulamaları ile yeniden yapılandırılarak, faizden arındırılıp İslam hukukuna uygun bir formatta uygulanmıştır. Hz. Peygamber (sav) döneminde, selem/selef ve istisnâ' adı altında yapılan vadeli işlemlerin olduğu ve bunlara cevaz verildiği görülmektedir.¹⁴ Ayrıca borçlanmalarda da vadeli uygulamalar vardır ancak, vade karşılığında "faiz" alma yasağı getirilerek¹⁵ İslam hukuku normlarına uygun bir borçlanma yapısı geliştirilmiştir.

Kur'an'da "Ey iman edenler! Belirlenmiş bir zamana kadar bir borç ilişkisi kurduğunuzda bunu yazın..."¹⁶ ayeti yorumlanırken; vadeli satışlar için delil olduğuna ve bu çerçevede; hem veresiye satış, hem selem satışı hem de ödünç vermeyi kapsadığı görüşünde ortak bir kanaate varılmıştır.¹⁷ Vadeli satış, kitap ve sünnet ile sabittir;¹⁸ ancak, Rasûlullah (sav) dönemi piyasa uygulamalarında günümüzdeki tarımsal ürünlere dayalı vadeli işlem türü bir uygulamaya rastlanmamaktadır.

Kayahan, "Global Finansal Sistem Etkileşimiyle Türkiye'nin Türev Piyasa Görünümü", *Afyon Kocatepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 19/2 (2008), 159.

⁸ Jack D. Schwager-Mark Etzkorn, *A Complete Guide to the Futures Market* (New Jersey: John Wiley & Sons, Inc., 2017), 4; Vadeli İşlem ve Opsiyon Borsası, *Türev Araçlar Lisanslama Rehberi* (İzmir: Vadeli İşlem ve Opsiyon Borsası Yayınları, 2012), 15.

⁹ *Vadeli İşlem ve Opsiyon Borsası Yatırımcı Rehberi* (Erişim 3 Haziran 2020).

¹⁰ *Borsa İstanbul 2013 Faaliyet Raporu* (Erişim 6 Haziran 2020).

¹¹ *Vadeli İşlem ve Opsiyon Piyasası Verileri* (Erişim 20 Şubat 2020).

¹² İsmail Çelik, *Vadeli İşlem Piyasasında Fiyat Keşfi, İzmir Vadeli İşlem Ve Opsiyon Borsasında Ampirik Bir Uygulama*, (İstanbul: 2012, Türkiye Bankalar Birliği), 29.

¹³ Türkiye İhtisas Borsası (TÜRİB), *Hakkımızda* (Erişim 18 Ekim 2020).

¹⁴ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail Buhârî, *el-Câmiu's-Sahîh*, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), "Selem", 1, 2, 7; Ebu'l-Huseyn Müslim b. el-Haccâc, el-Kuşeyrî, *el-Câmiu's-Sahîh*. (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), "Müsâkât", 128.

¹⁵ Kur'an Yolu Türkçe Meâl Tefsir, çev. Hayrettin Karaman, vd. (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2012), el-Bakara 2/275.

¹⁶ el-Bakara 2/282.

¹⁷ Hayrettin Karaman-Ali Şafak, *İslam Hukukuna Göre Alış Verişte Vade Farkı ve Kâr Haddi* (İstanbul: İlmi Neşriyat, 1994), 23.

¹⁸ el-Bakara, 2/282; Muhammed b. İsa b. Serve b. Musâ et-Tirmizî, *es-Sünen* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), "Buyû", 18; Buhârî, "İstikrâz", 1, "Buyû", 14; Müslim, "Müsâkât", 124-126.

1412 | Aytaç Aydın, Tarımsal Ürünler Dayalı Vadeli İşlemlerin (Futures) İslam Hukukuna ...

Bu kısa girişten sonra öncelikle tarımsal ürünlere dayalı vadeli işlem sözleşmelerinin tanımı, temel özellikleri ve çeşitlerini ifade ederek mahiyetini ortaya koymaya çalışacağız. Devamında günümüz piyasasında işlem gören tarımsal ürünlere dayalı vadeli işlem sözleşmesinin pratiğini örnek bir uygulama ile gösterip, bu uygulamanın fıkhi tahlilini yaparak İslam hukukuna göre yeniden yapılandırılmış alternatif bir model için önerilerimizi ortaya koymaya çalışacağız.

2. Tarımsal Ürünler Dayalı Vadeli İşlem Sözleşmelerinin Mahiyeti Ve Pratiği

2.1. Tanım

Vadeli işlem (futures) sözleşmeleri; standart miktar ve nitelikte bir varlığı önceden belirlenmiş bir fiyat ile gelecekte belirli bir tarihte teslim etme ya da teslim almaya dair düzenlenen yasal sözleşmelerdir.¹⁹ Tarımsal ürünlere dayalı vadeli işlem sözleşmesi ise; iki taraf arasında nitelikleri önceden belirlenmiş tarımsal ürünlerin (buğday, mısır, pamuk, soya fasulyesi, domuz iškembesi, canlı domuz,²⁰ canlı sığır, besi sığır, soya fasulyesi yağı, kakao, vd.) gelecekteki değerine bağlı olarak belirli bir bedel ile bugünden alım-satımı işlemidir.²¹ Örneğin 5 ton Anadolu kırmızı sert buğdayı, kilosu 1,87 TL'den gelecek Temmuz ayında teslim etmek ya da teslim almak üzere yapılan bir sözleşme, tarımsal ürünlere dayalı vadeli işlem sözleşmesidir. Bu sözleşme fiziksel olarak²² tarımsal ürün üzerine olabileceği gibi bu ürüne bağlı olarak üretilen "türev ürün" üzerine de olabilmektedir.

2.2. Tarımsal Ürünler Dayalı Vadeli İşlem Sözleşmelerinin Temel Özellikleri

Vadeli işlem sözleşmelerinde dört temel esas vardır: Nitelik, fiyat, miktar ve vade. Bu dört temel esas borsalarda işlem gören vadeli işlem sözleşmelerinde standardize olduğu için tarımsal ürünlere dayalı vadeli işlem sözleşmelerinde de aynen geçerlidir.²³ Bu sözleşmelerin temel özelliklerini aşağıdaki gibi özetleyebiliriz:²⁴

- Standart miktar ve nitelikte bir varlığı önceden tespit edilmiş bir fiyattan gelecekte belirli bir tarihte teslim etme ya da teslim almayı içerir.
- Nakit uzlaşma ya da fiziki teslimat metoduyla sona erer.
- Vadeli işlem borsalarında işlem yapma yetkisine sahip üye aracı kurumlar tarafından yapılır ve belirlenen fiyatlar takas kurumu vasıtasıyla ilan edilir.
- Belirli bir başlangıç teminatını içerir. Tarafların sorumluluklarını yerine getirmeye zorlamak amacıyla aracı kuruma toplam anlaşma değerinin belli bir yüzdesi başlangıç teminatı olarak yatırılmak zorundadır.
- Taraflar açısından kredi riski yoktur, zira taraflar birbirlerine karşı değil takas kurumuna karşı sorumludurlar.
- Kâr veya zarar günlük olarak belirlenir. Yani, işlem yapılan ürünün günlük fiyat değişimine göre kar ve zarar durumları belirlenip tarafların uğradıkları zararlar

¹⁹ Schwager-Etzkorn, *A Complete Guide to the Futures Market*, 3; Moorad Choudhry, *The Futures Bond Basis* (New York: John Wiley & Sons Ltd, 2006), 2; Borsa İstanbul, *Vadeli İşlem ve Opsiyon Sözleşmeleri* (Erişim 6 Haziran 2020), 1.

²⁰ Ülkemizde hayvansal ürünler, "tarımsal ürünler" kavramı içinde anlaşılmalıdır ancak, Avrupa ve Amerika'da "agricultral futures" işlemleri içinde hayvansal ürünler (sığır ve domuz) yer almaktadır. *Commodity Prices* (Erişim 20 Haziran 2020).

²¹ İhsan Ersan, *Finansal Türevler* (İstanbul: Literatür Yayınları, 1997), 36.

²² Fiziksel olarak yapılan işleme dair açıklama "Tarımsal Ürünler Dayalı Vadeli İşlem Sözleşmelerinin Çeşitleri" başlığı altında ele alınacaktır.

²³ Borsa İstanbul, *Vadeli İşlem ve Opsiyon Sözleşmeleri* (Erişim 6 Haziran 2020), 1.

²⁴ Ali Ceylan, *Finansal Teknikler* (Bursa: Ekin Kitabevi, 1995), 232-233; Alpan, Fulya, *Örneklerle Vadeli İşlem (Futures) Anlaşmalar ve Opsiyonlar* (İstanbul: Literatür yayıncılık, 1999), 8-18; Mahmut Vefa Toroslu, *Çağdaş Finansal Teknikler* (İstanbul: Beta Basım Yayın, 2000), 80; Kemal Yılmaz, *Döviz Vadeli İşlem Sözleşmeleri* (İstanbul: Der Yayınları, 2002), 54-63; Schwager-Etzkorn, *A Complete Guide to the Futures Market*, 3-9.

günlük olarak yatırılan teminatlardan karşılanır. Bu borç ödenmediği takdirde takas kurumu aldığı depozito ve marjinle (teminatla) ödemeleri yapar.

- g) Denetlenebilirler.
- h) Fiyatların aşağı ve yukarı yönde hareket edebileceği fiyat limitleri vardır. Sözleşme bu sınıra ulaştığında sistem, bu sınırın ötesindeki bir başka işleme izin vermez. Böylece aşırı fiyat artışı engellenmiş olur.

2.3. Tarımsal Ürünlere Dayalı Vadeli İşlem Sözleşmelerinin Çeşitleri

Tarımsal ürünlere dayalı vadeli işlem sözleşmeleri, sözleşme konusunun teslimi açısından; fiziki teslimat ve nakdi uzlaşma olmak üzere iki çeşittir.²⁵

2.3.1. Fiziki Teslimat İle Sonuçlandırılan Vadeli İşlem Sözleşmeleri

Bu tür sözleşmelerde vade sonunda dayanak varlık fiziki olarak teslim alınır. Bu sözleşmelerin takası T günü saat 18:15'te başlar ve takas sorumluluğunun işlem gününü takip eden ikinci işlem günü (T+2) saat 16:45'e kadar ifa edilmesi gerekmektedir.²⁶

Fiziki teslimatı gereken bu sözleşmede vade sonunda taraflar, ilgili varlığı teslim etmek ve teslim almakla mükelleftir. Fiziki teslimatın teorik olarak lisanslı depolar vasıtasıyla, satıcının deposunda ya da alıcının deposunda olabilme imkânı vardır ancak, dünyada yaygın olarak kullanılan usul, teslimatın lisanslı depolar aracılığı ile gerçekleştirilmesidir. Bu usule göre satıcı malını lisanslı depoya teslim edip bir makbuz alır. Lisanslı depo ise teslim aldığı mal ile ilgili gerekli kontrolleri yapar ve malı temsil eden bir makbuz senedi düzenleyerek satıcıya verir. Depoya bırakılan ürün emanet hükmündedir. Deponun verdiği makbuz üzerinde mal ile ilgili ayrıntılı bilgiler yer alır. Makbuz senedi el değiştirdiğinde malın mülkiyeti de el değiştirmiş olur ve böylece teslimat sona erer. Ülkemizde emtia üzerine gerçekleştirilen vadeli sözleşmelerin uzlaşma yöntemi olarak fiziki teslimat uygulanır.²⁷

2.3.2. Nakdi Uzlaşma ile Sonuçlanan Vadeli İşlem Sözleşmeleri

Bu tür sözleşmelerde, vade sonunda dayanak varlığın fiziki olarak teslimi söz konusu olmayıp vade sonu uzlaşma fiyatı²⁸ üzerinden işlem gerçekleşir. Örneğin Anadolu kırmızı buğday vadeli işlem sözleşmesi vade sonunda 5.000 kg (5 ton) için 0.2 TL fiyatlar düşmüş ise 1.000 TL (5000x0.2=1.000 TL) zarar ile sözleşme kapatılmış olur. Satıcı ise 1000 TL kâr ile kapatmış olur. Uzlaşma fiyatına göre hesaplanan kâr ve zarar taraflar arasında el değiştirmektedir. Tarafların üzerinde anlaştıkları vade geldiğinde ters işlem²⁹ yapılarak hesap kapatılmış olur.

2.4. Teminatın Faizde Değerlendirilmesi

Vadeli işlem piyasalarında teminat olarak yatırılan para Takasbank tarafından en yüksek faiz getirisi sağlayacak şekilde muhafaza edilmektedir. Bu faiz, aracı kurumlar vasıtası ile işlemleri gerçekleştirilen bâyi ve müşterilerin hesaplarına aktarılır. Örneğin 20.000 TL ile ya-

²⁵ Vadeli İşlem ve Opsiyon Borsası, *Türev Araçlar Lisanslama Rehberi*, 78-95; Schwager-Etzkorn, *A Complete Guide to the Futures Market*, 8-9.

²⁶ İstanbul Borsası, *Vadeli İşlem ve Opsiyon Piyasası (VİOP) İşleyiş Esasları Genelgesi* (Erişim 5 Haziran 2020); Borsa İstanbul, *"Fiziki Teslimatlı Buğday Vadeli İşlem Sözleşmeleri ile Risk Yönetimi" semineri Konya'da düzenlendi* (Erişim 19 Mart 2020); Borsa İstanbul, *Sorularla Vadeli İşlem Ve Opsiyon Piyasası* (Erişim 18 Mayıs 2020).

²⁷ Borsa İstanbul, *Uzlaşma Yöntemi* (Erişim 19 Mart 2020).

²⁸ Uzlaşma Fiyatı; vadeli işlem piyasalarında alım satım konu sözleşmelerde vade sonunda teminatların güncellenmesi ve geçici kâr zararların hesaplanmasında baz alınan değerlendirme fiyatıdır. Borsa İstanbul, *Vadeli İşlem ve Opsiyon Piyasası (VİOP) Terimler Sözlüğü* (Erişim 18 Mayıs); Vadeli İşlem ve Opsiyon Borsası, *Türev Araçlar Lisanslama Rehberi*, 23.

²⁹ Ters işlem; tarafların sahip oldukları pozisyonun aksi yönde işlem yapmasıdır. Mesela, satış işlemi yapan tarafın satın alma işlemi yapmasıdır. (Vadeli İşlem ve Opsiyon Borsası, *Türev Araçlar Lisanslama Rehberi*, 21).

1414 | Aytaç Aydın. Tarımsal Ürünler Dayalı Vadeli İşlemlerin (Futures) İslam Hukukuna ...
tırım yapan kişiye hesabındaki paranın ne kadarını kullanırsa kullansın, mevcut bakiye üzerinden nemâ adıyla fâiz geliri sağlanır. Bu kişi paranın 10.000 TL'si ile işlem yapsa ve 10.000 TL'si boşa da olsa; 20.000 TL üzerinden nemâ adıyla fâiz geliri elde etmiş olur.³⁰

2.5. Tarımsal Ürünler Dayalı Vadeli İşlem Sözleşmesi Örneği

Ülkemizde tarımsal ürünlere dayalı vadeli işlemler kapsamında pamuk ve buğday üzerine işlemler yapılmaktadır. Çalışmamızda buğday üzerine düzenlenecek bir vadeli işlem sözleşmesinin iki çeşidini (nakdi uzlaşmalı ve fiziki teslimat) örnek olarak ele alacağız.³¹ Bu sözleşmede, yukarıda ifade ettiğimiz temel unsurlar; nitelik, fiyat, miktar ve vadenin mutlaka belirtilmesi gerekir. Bu çerçevede Tablo 1'de belirtilen özellikleri haiz bir buğday vadeli işlem sözleşmesi örneğini aşağıdaki şekilde değerlendirebiliriz.³²

Tablo 1: Buğday Vadeli İşlem Sözleşmesi Örneği

Dayanak Varlık	:	Anadolu Kırmızı Sert Buğday
Sözleşme Büyüklüğü	:	5 ton (standart sözleşme)
Vade Ayları	:	Ocak, Şubat, Mayıs, Temmuz, Eylül ve Aralık
Kotasyon Şekli	:	TL/Kg
En Düşük Fiyat Adımı	:	0,0005 TL (2,5 TL'ye karşılık gelmektedir)
Günlük Fiyat Hareket Sınırı	:	± %10
Teminat Tutarı	:	1150 TL
Teslimat Şekli	:	Nakdi uzlaşma
İşlem saatleri	:	09:30-18:15
Son İşlem Günü	:	Vade Ayının son iş gününden bir önceki iş günü
Sürdürme Seviyesi	:	%75
Uzlaşma Fiyatı	:	Seansın son 10 dakikasında yapılan asgari 10 işlemin ağırlıklı ortama fiyatıdır.

Mesela Mehmet Bey vadeli buğday sözleşmesinden 20 adet (20x5 ton=100 ton) satın almak istemektedir. Sözleşme büyüklüğü 5 ton olduğu için bu miktardan az olan bir sözleşme yapamaz. Yukarıdaki bilgiler doğrultusunda mayıs ayında eylül ayı vadeli sözleşme satın alıyor. Bu sözleşmede teslimat nakdi uzlaşma ile gerçekleştirilmektedir. Vade sonunu beklemeden mayıs ve eylül ayları arasında herhangi bir işlem gününde geri satış (ters işlem) yaparak

³⁰ Borsa İstanbul, *Vadeli İşlem ve Opsiyon Piyasası (VİOP) Kılavuzu* (Erişim 6 Mayıs 2020); Cahit Alkım Biket, *Yatırım Bankalarında Emtialara Dayalı Vadeli Enstrümanların Kullanımı Ve Türkiye Uygulaması* (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2015), 23, 122.

³¹ Ülkemizde emtia vadeli işlem sözleşmeleri kapsamında işlemler; Ege Pamuk, Anadolu Kırmızı Buğday ve Makarnalık Buğday üzerine fiziki teslimat ile gerçekleştirilmektedir. İstanbul Borsası, *Dayanak Varlıklar* (Erişim 18 Mayıs 2020).

³² Nakdi mutabakat ve fiziki teslimat usulü ile gerçekleştirilen örnekler Borsa İstanbul Vadeli İşlem ve Opsiyon Piyasası (VİOP) tanıtım kitapçığındaki bilgiler ve Fiziki Teslimatlı Buğday Vadeliler Çalışma Toplantısı bilgileri göz önüne alınarak modellenmiştir: Borsa İstanbul, *Anadolu Kırmızı Buğday Vadeli İşlem Sözleşmeleri* (Erişim 20 Mayıs 2020); Borsa İstanbul, *Vadeli İşlem ve Opsiyon Sözleşmeleri* (Erişim 6 Haziran 2020); Borsa İstanbul, *Vadeli İşlem Sözleşmeleri* (Erişim 10 Mayıs 2020); Borsa İstanbul, *VİOP-KTB-ZRY İşbirliğiyle Fiziki Teslimatlı Buğday Vadeliler Çalışma Toplantısı* (Erişim 16 Mayıs 2020).

nakdi uzlaşma ile kapatılabilir. Fiziki teslimat ile olması durumunda vade sonunu bekleyip teslim alması gerekecektir.

Yukarıdaki sözleşme özelliklerini haiz bir sözleşmede 20 adet mayıs ayında Eylül sözleşmesi için 23000 TL teminat yatırmak gerekmektedir.³³ Bu işlemin iş akışını Tablo 2’de gösterebiliriz.

Tablo 2: Vadeli İşlem Sözleşmesi İş Akış Örneği

Gün	Alış/Satış	İşlem Fiyatı	Uzlaşma Fiyatı TL	Teminat Bakiyesi TL	Kâr/zar TL	Yatırılan/Çekilen Teminat TL
1.	Alış	1,8000	1,8000	23000	0	23000
2.			1,8050	23500	500	0
3.			1,7250	20500	-8000	7500
4.			1,8050	31000	8000	0
5.			1,8000	23000	-500	-7500
6.	Satış	1,8100	1,8200	0	1000	-24000
Net Toplam					1000	

Not: Sürdürme seviyesi 0,75 tir. (17250 TL)

Yukarıdaki tabloda Mehmet Bey’in işlem yaptığı 1. gün ile hesabını kapattığı 6. gün aralığındaki hesap hareketlerini aşağıdaki şekilde değerlendirebiliriz:

Mehmet Bey bir aracı kurumda hesap açmış ve bu aracı kuruma 20 adet Temmuz vadeli buğday sözleşmesi satın alma talimatı vermiştir. Fiyatı 1,8000 TL/kg.

Mehmet Bey:

- Birinci gün; 1,8000 TL’den 20 adet (100 ton) buğday vadeli işlem sözleşmesi işlemi yapıyor. Bu işlem için 23000 TL tutarında teminatı yatırıyor. Uzlaşma fiyatı gün sonunda; 1,8000 TL olduğu için herhangi bir kâr-zarar gerçekleşmiyor. Sonuç: Kâr-zarar durumu: 0 (sıfır)

- İkinci gün; hiçbir işlem yapmamasına rağmen uzlaşma fiyatı yükseldiği (1,8050’ye çıktı) için 500 TL kâr ediyor ($100.000 \times 0,0050 = 500$ TL). Sonuç: Teminat bakiyesi 23500 TL olur ($23000 + 500 = 23500$ TL).

- Üçüncü gün; fiyatların düşmesi sonucu (1,7250 TL), 8000 TL zarar ediyor ($1,8050 - 1,7250 = 0,0800$ ve $100.000 \times 0,0800 = 8000$ TL). Sonuç: Teminat bakiyesi = $23500 - 8000 = 15500$ TL oluyor. Mehmet Bey’in teminatı sürdürme seviyesinin altına indiği için sürdürme seviyesi olan 23000 TL’ye tamamlamak üzere 7500 TL ilave teminat (sürdürme teminatı) yatırıyor ($23000 - 15500 = 7500$ TL). Böylece teminat miktarı tekrar 23000 TL seviyesine çıkmış oluyor.

- Dördüncü gün; fiyatlar yükseliyor (1,8050 TL) ve önceki güne göre 8000 TL kâr ediyor ($100.000 \times 0,0800 = 8000$ TL). Sonuç: Teminat bakiyesi = $23000 + 8000 = 31000$ TL oluyor. Mehmet Bey hesabından para çekmiyor.

³³ Risk parametreleri tablosunda bir sözleşme için yatırılması gereken başlangıç teminatı: 1150 TL olarak belirlenmiştir (100 sözleşme büyüklüğü için $20 \times 1150 \text{ TL} = 23000 \text{ TL}$.) BISTECH Risk Parametreleri Tablosu Nisan 2020 bk. Takas İstanbul, *Merkezi Risk Yönetimi Ekibi* (Erişim 18 Mayıs 2020).

• Beşinci gün; Fiyat düşüyor (1,8000 TL), bir önceki güne göre 500 TL zarar ediyor (100.000 x 0,0050 = 500 TL). Sonuç: Teminat bakiyesi olarak kalan; 31000-500=30500 TL. Ayrıca Mehmet Bey teminat hesabından 7500 TL para çekiyor (30500-7500=23000 TL).

• Altıncı gün; geri satış yaparak pozisyonunu gün içerisinde 1,8100 TL'den kapatıyor.³⁴ Günün kârı ise (100.000x0,01=1000 TL) oluyor. Sonuç: 5. gün kârı olan 1000 TL'yi ve toplam teminat bakiyesi olan 24000 TL'yi çekerek bu işlemde 1000 TL kâr kazanmış oluyor.

Özetle, bu işlemde Mehmet Bey sözleşme için gerekli teminatı yatırmış ve 6. Günün sonunda geri satış işlemi (ters işlem) yaparak hesabını kapatmıştır. Bu zaman zarfında fiyat değişimlerinden dolayı yapılan güncelleştirme işleminde teminat bakiyesi kâr ve zarar durumuna göre değişiklik göstermiştir. Teminatı sürdürme seviyesinin altına düştüğünde ilave teminat 7500 TL yatırması gerekmiş ve pozisyona devam etmiştir. 6. günde pozisyonunu net 1000 TL kâr ile kapatmıştır.³⁵

Yukarıdaki sözleşme fiziki teslimat ile Eylül ayında sona erecek şekilde gerçekleştirmiş olsaydı üzerinde anlaşılan miktar kadar buğday el değiştirmiş olacaktı. Örneğin, Mayıs ayında spot piyasada kilosu 1,8000 TL olan bir Anadolu Kırmızı Buğdayı 1,8600 ile Eylül ayı vadeli satışa sunulsa vade geldiğinde 20 adet (20 x 5 ton = 100 ton) buğday vadeli satışı için 186000 TL öder. Eylül ayında piyasada spot satış fiyatı 1,8800 TL olduğunu varsayarsak 2.000 TL kâr etmiş olacaktır (100.000 x 0,0200 =2000 TL). Spot piyasa fiyatı 1,8400 TL olduğunda ise 2000 TL zarar etmiş olacaktır. Fiziki teslimatta üzerine sözleşme yapılan dayanak varlık kaydı olarak (yılı itibarıyla vasıtasıyla) el değiştirmiş olup bu şekilde işlem yapan kişinin malı ilgili depodan teslim alması sağlanacaktır.³⁶

3. Tarımsal Ürünler Dayalı Vadeli İşlem Sözleşmelerinin İslam Hukuku Açısından Tahli

3.1. İslam Hukuku Açısından vadeli Piyasalara Genel Bir Bakış

İslam hukuku açısından piyasaların tanımı, alış-veriş yapanların bir araya geldiği ortamlar olmaları bakımından, günümüz piyasa tanımı ile aynıdır. Ancak, genel olarak günümüz beşeri iktisat teorilerinin şekillendirdiği piyasalar ile İslam mali piyasa anlayışını³⁷ mukayese ettiğimizde pek çok farklılığın olduğu görülmektedir. Bu farklılıkların başında İslam ekonomisinin vahyi kendisine kaynak olarak kabul etmesi ve buna bağlı olarak gelen faiz yasağıdır.³⁸ İslam hukuku kurallarına uygun işleyen bir iktisat teorisi için "İslam İktisadı" kavramını kullanırsak³⁹; İslam iktisat teorisi, günümüzdeki diğer iktisat teorilerinin yanında kendine has özellikleri ile özgün bir yeri haizdir. Bu özgün yapının bir uzantısı olarak günümüz dünyasında yaygınlık kazanmış mali piyasa uygulamalarından bir kısmını uygun görünürken diğer bir kısmını uygun görmez. Vadeli işlemlerle ilgili de durum aynıdır. İslam hukukunda, bir sözleşme vadeli olması açısından üç şekilde düşünülebilir:

- Mal peşin bedeli veresiye,
- Mal veresiye bedeli peşin,
- Hem mal hem de bedeli veresiye.

³⁴ Hesap kapatmak; Vadeli işlem opsiyon piyasasında vade sonunu beklemeden satın alım kişi konumunda ise (uzun pozisyon) satma yönünde; satma işlemi yapan kişi (kısa pozisyon) ise alım yapma yönünde işlem yapmasıdır bk. Borsa İstanbul, *Sorularla Vadeli İşlem ve Opsiyon Borsası* (Erişim 18 Temmuz 2020).

³⁵ Not: Bu senaryoda işlem maliyetleri göz önüne alınmamıştır.

³⁶ Vadeli İşlem ve Opsiyon Borsası, *Türev Araçlar Lisanslama Rehberi*, 69.

³⁷ İslam hukuku kurallarına göre işlemlerin yapıldığı piyasayı "İslam mali piyasası" olarak tanımlayabiliriz.

³⁸ el-Bakara, 2/275.

³⁹ Hayrettin Karaman, "İslam İktisadı", *İzlenim Aylık Dergi* 40 (1996), 4.

Bu şekillerden birincisi; taksitli satışları; ikincisi İslam iktisadında “selem/selef” olarak isimlendirilen alış-veriş şeklini ifade eder. Bu iki şekil de İslam hukuku açısından uygun görülmele birlikte asıl tartışma, hem mal hem de bedelinin veresiye olduğu satış şeklindedir.

Klasik fıkıh anlayışına göre bu üçüncü şekil, “Veresiye ile veresiyenin satışı caiz değildir” ortak paydasında buluşan rivayetleri⁴⁰ esas olarak caiz görülmemiştir. Konumuz olan “tarıma dayalı vadeli işlem sözleşmeleri” kısmen farklılık olsa da işleyişi bakımından daha çok üçüncü şekil içinde değerlendirilebileceğimiz bir yapıya sahiptir.

Yukarıda mahiyeti ve işleyişi ortaya konulan tarımsal ürünlere dayalı vadeli işlem sözleşmeleri dikkatlice incelendiğimizde iki şekilde değerlendirme imkânımız vardır. Birincisi; iki tarafın da taahhüt altına girdiği, veresiye ile veresiyenin satışını içeren vadeli işlemidir. İkincisi ise; başlangıçta satış vaadi sözleşmesi ve vadesi geldiğinde de satış sözleşmesinden mürekkep bir işlemidir. Biz bu iki değerlendirmeden birincisi üzerinden fıkhi tahlilimizi yürütmeyi tercih ediyoruz. Zira klasik akıtlarımızdan olan selem ve istisnâ’da da aynı durum söz konusudur. Yani her ikisinde de sözleşme, gelecekte teslim yapılacağı üzerine kurulmuştur. Burada başta yapılan satış işleminin vadesi geldiğinde hukuksal prosedürü yapılmaktadır diye düşünülebilir. Ancak yapılan sözleşmenin her iki tarafı da bağlayıcı olması ve taahhütleri gerçekleştirilmeyen tarafa yaptırımın olması satış vaadinden ziyade lâzımî bir akit olmasını desteklemektedir.

Vadeli işlem sözleşmelerini yukarıda ifade ettiğimiz birinci sözleşme tipi üzerinden değerlendirerek öncelikle buradaki gerçekleştirilen satış sözleşmesi İslam hukuku akit teorisi çerçevesinde; akdin kuruluş şartları, sıhhat şartları, yürürlük şartları, bağlayıcılık şartları açısından değerlendirilip sözleşmenin gerçekleştiği borsa organizasyonu ve ilgili diğer meseleler de ele alındıktan sonra yeniden yapılandırılması için önerilere yer verilecektir.

3.2. İslam Hukuku Akit teorisi Açısından Tarımsal Ürünlere Dayalı Vadeli İşlem Sözleşmelerinin Mahiyetinin Tespiti ve Değerlendirilmesi

3.2.1. Akdin Tarafları Açısından

Vadeli işlem sözleşmesi ile ilgili olarak borsa organizasyonu içinde beş taraftan söz etmek mümkündür; vadeli işlem ve opsiyon borsası (VİOB), takas kurumu, aracı kurumlar, piyasa katılımcıları, denetleyici kurumlar.

Bu tarafları ve fonksiyonlarını aşağıdaki şekilde özetleyebiliriz.

Borsa/Vadeli İşlem ve Opsiyon Borsası: Alıcı ve satıcı tarafların ticari değeri olan malların alım ve satım işlemlerini yapmak üzere bir araya geldikleri ve hükümet tarafından denetlenen yer, piyasadır.⁴¹ Borsaların kendine has hukuki ve idari bir düzeni vardır. Borsa, tüzel kişiliği haiz bir kurum olarak ilgili tarafların İslam hukukuna göre meşru ve gayri meşru pek çok işlemi yapabilmelerine müsait bir pazardır.

Takas Kurumu (Takasbank): Borsada tarafların hak ve yükümlülüklerinin güvence altına alınması; ödeme ve teslimat sorumluluklarının zamanında gerçekleştirilmesi, risklerin takibi, kontrolü ve teminatların tesisini sağlayan kurumdur. Vadeli işlem sözleşmelerinin takası bu kurum tarafından sonuçlandırılır ve kayıtları sürekli muhafaza edilir.⁴²

⁴⁰ Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Hâkim en-Nisâbüri, *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*, thk. Mustafa Abdülkadir Atâ (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1990), 2/266; Ebû'l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed ed-Dârekutnî, *es-Sünen* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1966), 3/71-72; Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed eş-Şevkânî es-San'ânî el-Yemenî, *Neylü'l-Evtâr Şerhu'l-Münteka'l-Ahbâr* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.), 5/176; Karaman-Şafak, *İslam Hukukuna Göre Alış Verişte Vade Farkı ve Kâr Haddi*, 23.

⁴¹ Seyidoğlu, *Ekonomik Terimler Ansiklopedik Sözlük*, 93; Çetin Ali Dönmez, “Vadeli İşlem ve Opsiyon Borsası”, *3 Aylık Ekonomi ve Düşünce Dergisi Çerçeve* 20/58 (2012), 162.

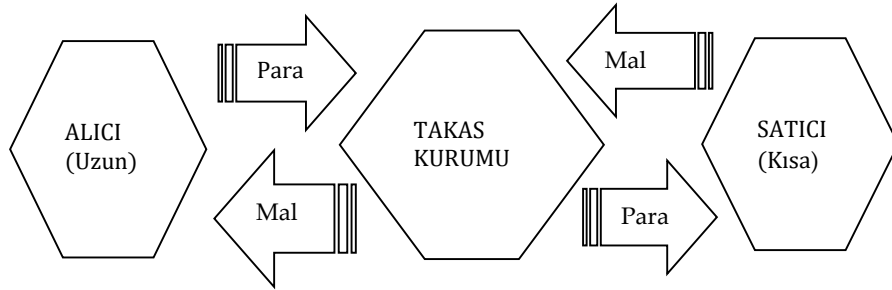
⁴² İsmail Kırca, *Hukuki Yönüyle Borsa Opsiyon İşlemleri* (Ankara: Bankacılık Enstitüsü Yayınları, 2000), 73.

1418 | Aytaç Aydın. Tarımsal Ürünler Dayalı Vadeli İşlemlerin (Futures) İslam Hukukuna ...

Takas kurumu sayesinde, birbirlerini hiç tanımayan taraflar, vadeli işlem sözleşmeleri ile güvenli bir şekilde alım ve satım yapabilirler. Müşteriye karşı satıcı ve satıcıya karşı da müşteri statüsündedir.

Vadeli piyasalarda işlem yapıldığında, alıcı ve satıcı statüsündeki taraflar aldıkları pozisyonun değerinin belirli bir yüzdesi kadar teminatı⁴³ Takas Merkezi'ne yatırır. Müşterilerinin hesaplarında bulunan bu teminat ücretleri için tüm TL nakitler, Takasbank Fon Yönetiminin limitlerine göre günlük olarak nemalandırılır.⁴⁴ Takas merkezinin teslimat sürecindeki rolünü Şekil 1'de özetle görmek mümkündür.

Şekil 1: Takas Merkezinin Teslimat Sürecindeki Rol

Kaynak: Borsa İstanbul, Vadeli İşlem ve Opsiyon Piyasası (VİOP) Kılavuzu, 47-48

Vadeli piyasalarda her iki taraftan da alınan başlangıç teminatları Takas Merkezi'nde bir teminat havuzunda tutulur. Bu teminat havuzu, bir garanti fonksiyonu icra eder ve bu sayede tarafların zarar etmeleri durumunda sisteme zarar vermelerinin önüne geçilmiş olur. Taraflar, nakdi uzlaşma ile sone eren sözleşmelerde zarar ettiğinde istenen tutarı yatırmazsa teminatına başvurulur ve buradan karşılanır. Vadenin sona erdiği tarihte, Takas Merkezi'nde havuzda tutulan ve bloke edilmiş olan teminatlar tarafların sorumluluklarını yerine getirmesi şartıyla ilgili taraflara iade edilir. Sonuçta, Borsa İstanbul'da gerçekleştirilen tüm işlemler Takasbank sermayesi ile garanti altında tutulduğu için karşı taraf riski olmaksızın işlemler gerçekleştirilmiş olmaktadır.

Aracı Kurumlar (Üyeler): Borsada işlem yapmak isteyen taraflara (satıcı-alıcı) her türlü aracılık hizmetini veren kurumlardır. Vadeli işlem piyasalarında alış-veriş yapmak isteyen taraflar borsa üyesi bir aracı kurumda hesap açtırmak zorundadır. Piyasa katılımcıları (baya-müşteri) işlemleri doğrudan kendileri gerçekleştiremezler ancak, aracı kurumlar vasıtasıyla gerçekleştirebilirler.

Piyasa Katılımcıları: Piyasada işlem yapmak üzere en az iki taraf vardır; vadeli işlem sözleşmesi satın alıcısı (uzun pozisyon) ve satıcısı (kısa pozisyon). Vadeli işlem (futures) sözleşmesi almak ya da satmak isteyen taraflar, özel ya da tüzel kişiler olabilir. Taraflar, işlemlerini aracı üyeler tarafından yaptırmak zorundadır.

Denetleyici Kurumlar: Piyasaların güvenli ve sağlıklı işleyebilmesi için borsalar ve borsalarda işlem yapma hakkına sahip aracı kurumlar ile piyasalarda yapılan işlemleri denetleyen kurumlardır. Bu kurumlar, vadeli işlemlere kamu adına taraftırlar.⁴⁵ Piyasalardaki disiplini sağlamanın yanında tarafların menfaatlerinin korunması için de destekleyici bir fonksiyon icra ederler.

⁴³ Bir tek vadeli işlem sözleşmesinde pozisyon alabilmek için zorunlu teminatı ifade eder.

⁴⁴ Borsa İstanbul, *Vadeli İşlem ve Opsiyon Piyasası (VİOP) Kılavuzu*, 47-48.

⁴⁵ Ülkemizde bu görev SPK tarafından yerine getirilmektedir. Vadeli İşlem ve Opsiyon Borsası, *Türev Araçlar Lisanslama Rehberi*, 35.

Yukarıdaki taraflara hukuki ehliyet ve temsil yetkisi açısından baktığımızda; Borsa sistemi içinde satıcı ve müşteri doğrudan alış-veriş yapamadığı için onlar adına aracı kurumlar, vekâleten işlemleri yapmaktadır. Borsa ve kapsamındaki Takasbank ile saklama deposu ise; taraflar adına hem vekil hem de kefil olarak işlemleri yürütmektedir.⁴⁶ Dolayısı ile bu vadeli işlem bünyesinde birden fazla sözleşme barındıran niteliğe sahiptir. Bu işlemde taraflar olarak yer alan gerçek ve tüzel kişilerin, taraf olmaya engel bir durumu söz konusu değildir.

3.2.2. İcâb-Kabul/Rıza Beyanı Açısından

İcâb ve kabulün özünü tarafların dışı yansıyan irade beyanı oluşturduğu için bu sözleşmede ilgili iletişim araçları kullanılarak tarafların onayının alındığı ve rıza beyanı olduğu açıktır. Satıcı ve alıcı aracı kurumlar vasıtasıyla taleplerini ilgili iletişim araçlarını kullanarak gerçekleştirmektedirler. Bu açıdan da fihki bir problem görülmemektedir.

3.2.3. Akdin Konusu Açısından

Tarımsal ürünler kapsamında borsada: tahıllar (buğday, arpa, mısır, soya fasulyesi ve ürünleri), canlı hayvan ve hayvan ürünleri akdin konusu olabilmektedir.⁴⁷ Bu sözleşmeyi akdin konusu ve ilgili hususlar açısından aşağıdaki şekilde tahlil edebiliriz:

Akdin konusunun mütekavvim mal olması açısından; dinen ve hukuken kendisinden faydalanmanın meşrû olduğu mallardan olması açısından bakıldığında; akdin konusunu; buğday, arpa, pamuk gibi tarımsal ürünler teşkil ettiği takdirde bu ürünlerin akdin konusu olmasında bir sakınca yoktur. Ancak, tarımsal ürün kapsamında domuz gibi hayvanlar da bu sözleşmenin konusu olabilmektedir. Domuz da İslam hukukunda mütekavvim mal olmadığı için satış akdine konu olamaz. Dolayısıyla, mütekavvim mal kapsamında değerlendirilen, buğday, pamuk, soya fasulyesi gibi tarımsal ürünleri akdin konusu olduğu takdirde bir sakınca görülmemektedir.

Akdin konusunun mevcut olması açısından; bu sözleşme ilk bakışta veresiye ile veresiyenin satışı ya da deynin deyn karşılığı satışı olarak görülmektedir. Zira, satıcı müşteriye ürünü gelecekte anlaştıkları bir tarihte teslim etmektedir ve müşteri de ücreti gelecekte anlaştıkları tarihte ödemektedir. Fıkıhta genel ilke olarak “ma’dûmun satışı yasaktır” prensibi⁴⁸ işletilerek mebin satış esnasında mevcut olması şartı koşulmuştur.⁴⁹ Bu açıdan bakıldığında; vadeli olarak gerçekleşen bu sözleşmede hem mal hem de bedel veresiyedir. “Ma’dûmun satışı yasaktır” prensibi buraya uygulandığında caiz olmaması gerekir, ancak bu konu daha derin olarak incelenip yasaklamanın illeti tahlil edildiğinde görülmektedir ki; yasak olan “garara sebebiyet veren yokluktur”.⁵⁰ Dolayısı ile garar içermeyen yokluk (ma’dumiyet) bu kapsamda değerlendirilmez.⁵¹ Bu çerçevede, burada söz konusu olan; teslimi garanti edilen, tarafları belirli bir mükellefiyet altına sokarak herhangi bir garar içermeyecek şekilde düzenlenen akit bu kapsamın dışındadır. Mesela “selem” akdinde ise henüz ortaya çıkmamış misli bir ürünün satışına cevaz verilmiştir. “Selem” akdinde bedellerden biri peşin olma şartı ileri sürülebilir ki bu takdirde de her mal hem de bedelin veresiye olabildiği bir sözleşme olarak “istisna” akdini örnek verebiliriz. Henüz ortaya çıkmayan emek ve emeğin çıktısı olarak meydana gelecek

⁴⁶ Bayındır, “Katılım Bankacılığı için Yeni Bir Ürün Olarak Mal (Emtia) Vadeli İşlem Sözleşmeleri ve Fıkhi Açından İncelenmesi”, 165.

⁴⁷ Ersan, *Finansal Türevler*, 36; Schwager-Etzkorn, *A Complete Guide to the Futures Market*, 127-137.

⁴⁸ Ahmed Cevdet Paşa, *Açıklamalı Mecelle*, Metni ve Açıklamaları Kontrol Eden: Ali Himmet Berki (İstanbul: Hikmet yayınları, 1985), 420, md. 205.

⁴⁹ Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes’ûd b. Ahmed el-Kâsânî, *Bedâiü’s-Sanâi’* (Beyrut: Dârü’l-kütübü’l-ilmiyye, 1986), 5/138.

⁵⁰ İsmail Bilgili, *İslam Hukukunda Sözleşme Esasları ve Mevcut Olmayan (Ma’dum) Malın Satımı* (Konya: İdeal Usta Fotokopi Basım Yayın Dağıtım, 2010), 211-213; “İslam Hukukunda Ma’dûmun Satışı” *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 18 (2006), 236.

⁵¹ Bayındır, “Katılım Bankacılığı için Yeni Bir Ürün Olarak Mal (Emtia) Vadeli İşlem Sözleşmeleri ve Fıkhi Açından İncelenmesi”, 169-172.

1420 | Aytaç Aydın. Tarımsal Ürünlere Dayalı Vadeli İşlemlerin (Futures) İslam Hukukuna ...

sipariş ürün ortada olamadığı halde satışa konu olması caiz görülmüştür. Gerçi, Hanefi fakihlerinden bazılarına göre istisnâ' akdindeki vaad, bağlayıcı değildir⁵² ancak kanaatimizce "bağlayıcı" olduğu görüşü daha isabetlidir. Zira burada vaad sebebiyle iki taraf da teklif altına girmiş olmaktadır. Akdin konusunun teslimi mümkün ve ilgili tarafın teslim edebilir kudrette olması (makduru't-teslim) olması gerekir.⁵³ Kişi sattığı malın teslimine güç yetiremeyecek durumda ise bu durum akdin butlanını gerektirir. Meselâ, kurban pazarından kaçmış ve nerede olduğu belli olmayan bir kurbanlığın satışı böyledir. Bu açıdan bakıldığında; bu akdin konusu teslimi mümkün ve makduru't-teslim olarak değerlendirilebilir. Zira piyasada misli bulunan standart tarımsal ürünlerden olup teslim zamanı geldiğinde kendi elinde hazır olmasa bile piyasadan aynı standartta olan ürünü temin ederek teslim etme imkânı vardır.

Deynin deyn karşılıklı satışı meselesine gelince; her iki taraf da gelecekte belirlenen bir vadede mal ve bedelini ödemek üzere anlaşmış buldukları için sözleşmenin yapılmasından itibaren borçlu konumuna düşmektedirler. Ancak burada mevcut bir borcu başka bir borca karşılık satmak söz konusu olmayıp karşılıklı olarak bedellerin teslim tarihinin gelecek bir vadeye bağlanması söz konusudur. Vadeli satışın caiz oluşu da hem kitap hem de sünnet ile sabittir. Dolayısı ile bir satış işleminin şimdi gerçekleştirilip ücreti belirlenen vadede ödenebilir. Buradaki fark her iki bedelin de vadeli oluşudur. Yukarıda "veresiyenin veresiye ile satışı" konusunda değinildiği gibi konu derinlemesine incelendiğinde caiz olmayışının illetinin "garar" olduğu fikrinden hareketle "garar" ortadan kaldırıldığında bu işlemi caiz olarak değerlendirmek mümkündür. Bu işlemde akdin konusu ile ilgili herhangi bir "garar" söz konusu değildir.

Mevcut fakat mülkiyette bulunmayan malın satışı ve teslim edilebilir olması açısından meseleyi incelediğimizde; İslam hukukunda genel anlayış, kişinin mülkiyetinde olmayan malı satamayacağı şeklindedir. Hanefi, Şafii, Hanbeli ve Mâlikî hukukçuları genelde bu görüşü benimsemektedir.⁵⁴ Kişi mülkiyetinde olmayan şeyi sattığında teslimine güç yetiremeyebilir. Ancak, burada satışa sunulan mal, selem sözleşmesinde olduğu gibi piyasada bulunan misli mallardan olmasının yanında her iki taraf da yatırdıkları teminat ile teklif altına girmektedirler. Ayrıca tarafların taahhütlerini noksansız yerine getirmelerinin Takasbank tarafından garanti altına alınmış olması da "teslim edilebilir" olmalarını desteklemektedir. Dolayısı ile bu malı "teslim edilebilir" olarak değerlendirmek mümkündür.

Kabz açısından; fiziksel teslim ile sona eren bu sözleşmelerde, vadesinde depolara teslim edilen malların alım-satımı makbuzu (elektronik ürün sertifikası/ELÜS) üzerinden gerçekleşir. Makbuzun kabzi malın kabzi hükmündedir. Makbuz hukuken temsil ettiği malın teslimi anlamına gelir ve vade sonunda bu makbuz ile mal nihaî müşteriye teslim edilir. Bir malın/menfaatin kıymetli evraka bağlı olarak el değiştirmesi ile tedavülü mümkündür. Bu durumda satışı gerçekleştirilen mal miktarı ile depodaki mal miktarının örtüşmediği; depodaki malın kat be kat fazlasının piyasada kâğıt üzerinde gösterilerek tedavül edebildiği durumlarda kumar benzeri bir kazanç kapısı aralanır ki, İslam hukuku bu işleme cevaz vermez. Dolayısı ile; satışı yapılan malın depodaki mal ile örtüşmesi şartıyla ve açığa satmamak kaydıyla işlemler gerçekleşirse İslam hukuku açısından uygun olduğu değerlendirilebilir.

Akdin konusunun malum olması açısından; kazanç gayesi ile gerçekleştirilen akitlerde akdin konusunun anlaşmazlığa düşmeyi engelleyecek şekilde malum olması; aşırı bilinmezlik içermemesi gerekir. Bu sözleşmede malın miktarı, niteliği, teslim zamanı, teslim yeri belirli ve Takasbank tarafından garanti edilmiştir. Dolayısı ile akdin konusunu malum olarak nitelendirebiliriz.

Netice olarak; bu akdin in'ikadı açısından müteakvim mal kapsamında değerlendirilen tarımsal ürünler olduğu takdirde taraflar ve icab-kabûl ile ilgili bir sakınca görülmemekle

⁵² Mustafa Demiray, "Vaad", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2012), 42/404.

⁵³ Ahmed Cevdet Paşa, *Açıklamalı Mecelle*, 41, md. 198.

⁵⁴ Abdülganî b. Tâlib el-Meydânî, *el-Lübâb Fi Şerhi'l-Kitâb* (İstanbul: Dersaadet, ts.), 2/43; Vehbe ez-Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve Edilletuhû* (Dimeşk: Dâru'l-Fikr, 1989), 4/603-614.

beraber akdin konusu malın teslim zamanı depoda olması garanti olan ve satılan miktar ile depodaki miktarın örtüştüğü oranda olması şartı aranır.

3.2.4. Satış İşleminin Geçerlilik (sıhhat) Şartları Açısından Tahlili

Bu sözleşmeyi geçerlilik (sıhhat) şartları açısından değerlendirmizde; cehalet, garar ve fasit şart açısından aşağıdaki şekilde değerlendirebiliriz.

Cehalet açısından; konu ve bedel bakımından bir bilinmezlik içermediği görülmektedir. Sözleşmenin başında tüm detayları ile kayıt altına alınarak icap ve kabulde bulunulmuştur. Ancak, yukarıda da açıklandığı üzere konu ve bedelin vadeli oluşu açısından klasik sözleşmelerden ayrılmakla beraber herhangi bir cehalet söz konusu değildir.

Garar açısından; haksız kazanca yol açacak derecede bir belirsizlik içermediği görülmektedir. Henüz elde olmayan bir malın satışını ya da elde olsa bile ileri bir vadede teslimi içeren bir satış olması açısından klasik sözleşmelerden ayrılmaktadır, ancak; bu sözleşmede iki tarafı da teklif altına sokan bir mükellefiyet söz konusudur ve garar söz konusu değildir. Ayrıca, bu sözleşmedeki ileri vadede teslim şartı selem ve istisna akitlerinde de vuku bulmaktadır ve tarafları çekişmeye götürmediği ve garar içermediği için caiz olarak değerlendirilebilir.

Fasit şart açısından; tek taraflı yarar sağlayan; taraflar için çekişmeye yol açan; hukuk düzeninin yasakladığı bir şey içeren; akdin muhtevasına ve yerleşik uygulamalara aykırı şartlar içermediği görülmektedir. Her iki taraf da bu sözleşme ile yarar sağlamaktadır. Satın almak isteyen taraf; vade sonunda muhtemel fiyat yükselmelerine karşı kendini korumaya alarak (hedge) fayda sağlarken satıcı taraf da; vadesi geldiğinde şimdiden belirlediği fiyattan malı satmış olmanın rahatlığını yaşamaktadır. Her iki taraf da bu sözleşme ile ihtiyacını gidermiş olmaktadır.

3.2.5. Satış İşleminin Yürürlük (nefâz) ve Bağlayıcılık (Luzûm) Açısından Tahlili

Bu sözleşmeye yürürlük şartları açısından baktığımızda; alıcı ve satıcının onay vermesinden sonra başka birinin hakkı ve onay ihtiyacı olmaksızın borsa sistemi içinde işlemler gerçekleşmektedir. Vadesi geldiğinde ilgili hükmün doğmasına engel teşkil eden bir durum söz konusu değildir. Dolayısı ile bu sözleşme ileri bir tarihte teslim taahhüdü içeren nafiz bir satış sözleşmesi olarak değerlendirilebilir.

Bağlayıcılık açısından ise; ilk bakışta ürün ve bedelinin peşin olmamasından yola çıkarak her iki tarafın da karşılıklı vaadde bulunduğu ve bağlayıcılığı olmayan vaad olarak görülebilir ancak konu derinlemesine incelendiğinde farklı bir durum olduğu ortaya çıkmaktadır. Zira her iki taraf da Borsa'nın öngördüğü teminatı ödeyerek karşılıklı olarak mükellefiyet altına girmiş olup bir taraf malı vadesinde teslim ile diğer taraf da parayı teslim ile mükelleftir. Ayrıca sözleşme taraflara muhayyerlik hakkı da tanımamaktadır. Dolayısı ile bu sözleşme lazımi bir akit olarak değerlendirilebilir.

3.3. Tarımsal Ürünlere Dayalı Vadeli İşlem Borsalarının Organizasyon Yapısı Açısından Tahlili

İslam hukukuna uygun işleyişe sahip ticaret ve finans organizasyonlarının kurulup işletilmesi gayet tabii ve hatta İslam iktisadının gelişimi açısından da zaruridir. Hz. Peygamber (sav) Medine'ye hicretinden sonra iktisadi hayatla ilgili yaptığı ilk işlerden biri "Medine İslam Pazarı"nı kurmak olmuştur.⁵⁵

Günümüzde finansal işlemlerle uğraşanların toplandıkları yer ve organizasyonlarda Müslümanların yer alması, ilgili ticari işlemleri yapmaları İslam hukuku kurallarına göre alışveriş ve ilgili işlemleri yaptıkları sürece normaldir ve hatta gereklidir. Yapılması gereken yeni

⁵⁵ Cengiz Kallek, *Hz. Peygamber Döneminde Devlet ve Piyasa* (İstanbul: Bilim ve Sanat Vakfı Yayınları, 1992), 30-36.

1422 | Aytaç Aydın. Tarımsal Ürünlere Dayalı Vadeli İşlemlerin (Futures) İslam Hukukuna ...
pazarların ve pazarlama yöntemlerinin gelişmesine paralel olarak hukuk kurallarının da güncellenmesidir. Zira "Zamanlar değiştikçe hükümler de değişir"⁵⁶ prensibi tam da bu hukuki güncellemeyi ifade etmektedir.

Tarımsal ürünlere dayalı vadeli işlemlerin gerçekleştiği borsa organizasyonu, takas kurumu (Takasbank), aracı kurumlar, piyasa katılımcıları ve denetleyici kurumların değerlendirilmesini aşağıdaki şekilde ifade edebiliriz:

Bir Pazar organizasyonu olması açısından borsa; pazar yeri olması bakımından meşru alış-veriş işlemlerinin yürütülmesi kaydıyla İslam hukuku açısından bir sakıncası yoktur. Zira organizasyonda yapılan hukuki iş ve işlemler önem arz etmektedir. Mesela, helal işlerle meşgul bir şirketin fabrikasına (ör. çimento fabrikasına) ait bir hisse senedinin borsada alış-veriş yapılması –diğer şartları da haiz olması şartıyla- caizdir. Ancak, Hz. Peygamber (sav)'in Medine Pazarı örneğinde olduğu gibi, mümkün olan en kısa zamanda tüm iş ve işlemleri meşru olan bir pazar ortamının, tüzel kişiliği haiz bir borsanın Müslümanlar tarafından oluşturulması daha uygundur.

Takas kurumunu (Takasbank) vekil ve kefil sıfatıyla değerlendirebiliriz. Zira alıcı ve satıcı taraf adına nakit ve ilgili ürünün teslimi ile görevli merkezi bir kurum olarak vekâleten işleri yürütenin yanında ilgili teminatları yöneterek kefâlet/garanti görevini de icra etmektedir. İlgili taraflar adına teslim alma ve teslim etme taahhütlerinden sorumludur. İlgili taraflar adına yaptığı bu işler karşılığında işçilik olarak belirlenen bir aracılık ücreti almasının sakıncası olmamakla beraber kendisine bırakılan teminatları nemalandırarak faiz ödemesi için aracılık yapması İslam hukukuna göre caiz değildir.

Aracı kurumları ise; ücretle vekâleten iş yapan kişiler mesabesinde değerlendirmek mümkündür. İslam hukuku açısından aracının, müşteri namına meşru olan şeylerin alım-satımını ücret karşılığında yapması Kur'ân⁵⁷ ve sünnet⁵⁸ ile sabit olup bütün mezhepler göre caizdir.⁵⁹ Aracı kurumlara verilen bu vekalet özel veya genel olabilir.

Piyasa Katılımcıları; bâyi ve müşteri konumundadır. İslam hukuku açısından icab-kabulü (rızasını) çeşitli şekillerde belirten özel ve tüzel kişilerin, akit ehliyeti ve hukuki temsil yetkisi olması kaydıyla piyasa katılımcısı olarak taraf olmalarında bir sakınca yoktur.

Denetleyici Kurumlar; piyasaların güvenilir işlenmesi için borsalar, aracı kurumlar ve piyasalarda yapılan işlemleri denetleyen kurumlardır. Ülkemizde bu tür bir denetleme görevini SPK yapmaktadır. SPK muadili kurumların, İslam mali piyasası içinde yer alması ve aktif görev yapması hem kitap hem de sünnetin ruhuna uygundur. Bu kurumlar ile ilgili olarak yapılacak sınırlandırma; meşru işleri gerçekleştirmek ve yürüttükleri muamelelerin İslam akit teorisi ile örtüşmesi şeklinde olur. Hz. Peygamber (sav), Medine'ye hicretinden sonra pazarı bizzat denetliyor ve zaman zaman ashabını uyarıyordu. İslam hukuk tarihinde uygulama alanı bulan, ihtisab teşkilatını buna örnek olarak gösterebiliriz. Bu teşkilata bağlı muhtesipler hem kamu düzeni açısından Pazar denetliyor hem de genel ahlaki normları kontrol ediyorlardı.⁶⁰ Organize ve dünya çapında piyasaların kurularak işletilebildiği günümüzde bu pazarları denetleyici ve disipline edici kurumların oluşturulması pazarın güvenliği açısından gerekli ve İslam hukukunun ana gayelerine (makâsıdu's-şerfiyya) uygundur.

⁵⁶ "Ezmânın tağâyyürü ile ahkâmın tağâyyürü inkâr olunamaz" Ahmed Cevdet Paşa, Açıklamalı Mecelle, 22, md. 39.

⁵⁷ et-Tevbe, 9/60.

⁵⁸ Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve Edilletuhû*, 5/74.

⁵⁹ Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve Edilletuhû*, 5/74; Muhammed eş-Şahhât el-Cündî, *Muâmeletu'l-Borsa Fi's-Şerfiati'l-İslâmiyye* (Kahire: Dâru'n-Nahda'l Arabiyye, 1988), 43.

⁶⁰ Cengiz Kallek, "Hisbe", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1998), 18/133-143; Saffet Köse, *İslam Hukukuna Giriş* (İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2013), 232-233.

4. Tarımsal Ürünlere Dayalı Vadeli İşlemlerle İlgili Diğer Konuların Değerlendirilmesi

4.1. Teminatın Nemalandırılması ve Faiz

Vadeli işlem sözleşmesi için yatırılması zorunlu teminatın Takasbank'ta kaldığı süre ile doğru orantılı olarak en yüksek getiri elde dilecek şekilde faiz geliri ile nemalandırılması söz konusudur. Bu uygulama İslam hukukunda ticari işlemlerdeki faiz yasağı kapsamında⁶¹ caiz görülmemektedir.

Tarımsal ürünlere dayalı vade işlemlerde fiyatlar gelecek vadede öngörülen fiyattır. Vadeli işlemlerin teorik fiyat hesaplanırken taşıma maliyeti⁶² kapsamında vadeye kadarki gün ve faizin de etkisi vardır. Yani üç ay vadeli bir işlemin fiyatı ile altı ay vadeli olan işlemin vadeli fiyatı arasında vadeye bağlı olarak farklılık olacağı gibi işlemin yapıldığı zamandaki faiz oranlarının da fiyat farklılığında etkisi vardır. Bu durumun yasak kapsamındaki faiz olarak değerlendirilemeyeceği kanaatindeyiz. Zira enflasyonik bir ortamda fiyatların farklılaşması ve borçlanmalardaki faiz oranları piyasa tahmini bağlamında bir etkiye sahiptir. Taraflar hür iradeleri ile fiyat hususunda anlaşma yapmakta olduğu için burada faizin etkisi, sadece geleceğe dair ürünün fiyatının yorumlanması konusundadır.

4.2. Fiziki Teslimat ve Nakdi Uzlaşma Açısından Değerlendirme

Günümüzde tarımsal ürünlere dayalı vadeli işlem sözleşmelerinin sadece %3'ü fiziki teslimat ile sonuçlanmakta; %97'si ise nakdi uzlaşma ile gerçekleşmektedir.⁶³ Dolayısı ile çoğunluk gerçek bir ihtiyacı karşılamaktan ziyade fiyat farklılıklarından yararlanarak, spekülasyon amaçlı para kazanmak şeklinde yorumlanabilmektedir. Fiyat farklılıklarından para kazanmak bile amaçlanmış olsa neticede fiyat risklerinin dengelenmesinde aktif olarak kullanıldığı için tarafların öngörülebilir fiyatlarla alıŖ-veriŖ yapmasına zemin hazırladığını ifade etmek mümkündür. Mesela, buğday eken kişi borsada hasılat beklediği miktar kadar buğdayın vadeli sözleşmesini (futures) satın alarak ektiği buğdayın riskini dengeler. Piyasada fiyatların yüksek olması durumunda buradan kazanır fakat piyasaya vereceği buğdaydan da o nispette fiyat eksilir ve neticede elde edeceği kârı dengelemiş olduğu düşünülebilir. Her iki sonuçlandırma şeklini de aşağıdaki şekilde değerlendirebiliriz.

4.2.1. Fiziki Teslimat ile Sonuçlanan Akitlerin Değerlendirilmesi

Fiziki teslimat ile gerçekleşen işlemlerde, vadesinde teslim almak ve teslim aldığı tekrar satmak İslam hukuku açısından uygundur. Ancak nakdi uzlaşma ile olan işlemlerde teslim almadan vadesi gelmeden ters işlem yaparak işlem kapatılmakta ve vadesi gelene kadar onlarca el değıştirebilmektedir. Yerleşik İslam hukuk prensibine göre; menkul malın kabz edildikten sonra satılabileceğinde ittifak vardır ancak, kabz edilmeden önce satılması konusu tartışmalıdır. Genel anlayışa göre sözleşmenin sıhhati ve mülkiyetin karşı tarafa geçişi için kabz edilmesi gereken bir şeyin kabz edilmeksizin satışı yasaktır. Bu yasaklığa sadece Osman el-Bettî'nin muhalefet ettiği bilinmektedir.⁶⁴ Kabz edilmezden önce satım yasağının gerekçesi olarak da aşağıdaki hususlar ifade edilmektedir:

- Hz. Peygamber (sav)'den gelen hadisler,⁶⁵
- Satın alınan mal üzerindeki mülkiyetin kabz edilmeden önce istikrar bulmaması,
- Kabz etmeden önce teslimat güç yetirme şartı tam olarak gerçekleşmeyebilir.

⁶¹ Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve Edilletuhû*, 5/74.

⁶² Taşıma maliyetine etki eden unsurlar; mala bağlanan para sonucu feragat edilen faiz geliri, malı tutarak kazanılan temettü veya faiz geliri, enflasyon, malı saklamanın (depolama-sigorta gibi) maliyetleri (Vadeli İşlem ve Opsiyon Borsası, *Türev Araçlar Lisanslama Rehberi*, 44-46).

⁶³ Vadeli İşlem Ve Opsiyon Borsası, *Türev Araçlar Lisanslama Rehberi*, 77.

⁶⁴ Hacı Yunus Apaydın, "Kabz", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2001), 24/45-49.

⁶⁵ Buhârî, "Buyû", 54-55; Müslim, "Buyû", 29-41.

1424 | Aytaç Aydın. Tarımsal Ürünler Dayalı Vadeli İşlemlerin (Futures) İslam Hukukuna ...

Hız. Peygamber (sav)'den gelen hadisleri ve ilgili görüşleri değerlendirdiğimizde; satın alınan malların kabz edilmezden önce satış yasağının ta'lili ile ilgili şu iki noktayı tesbit etmemiz mümkündür: helak riskinin bulunması ve garar. Örneğin Hanefilerden İmam Muhammed gayr-i menkulde kabz edilmeden önce satışa cevaz verirken "helak riskinin bulunmayışı" nı gerekçe göstermiştir.⁶⁶ Ayrıca miras ve vasiyet gibi ıvazlı olmayan akitlerde garar riski bulunmadığı için kabz edilmeden önce tasarrufta bulunmaya müsamaha gösterilmiştir.⁶⁷ Ayrıca Hanefiler, infisah riski bulunmadığı için; mehir, muhâlea bedeli veya amden adam öldürmede sulh bedeli olarak elde edilen bir malın kabz edilmeksizin satılmasını veya başka bir hukukî işleme konu edilmesini câiz görmüşlerdir.⁶⁸ Bir diğer husus, kabz edilmeden önce satın alınan malın satışını câiz görmeyen İslam hukukçuları bedelde (para) tasarrufun câiz görmekteler. Çünkü para helâk olursa infisah riski yoktur; para tayinle belirlenmiş hale gelmez, başka bir para ile de ödenebilir. Dolayısı ile bir mal, menkul ya da gayr-i menkul, helak riski ve garar yoksa, muhalefet edenler olmakla birlikte, prensip olarak satışına cevaz verilmiştir. Buradaki dikkat çekilmesi gereken önemli nokta cevaz verilen mallarda sözleşme; henüz varlık safhasına çıkmamış, ma'dûm mallar üzerinde değil; piyasada mevcut olup da kabzedilmeyen mallar üzerinedir. Dolayısıyla, varlık safhasına çıkmamış ma'dûm malı tekraren satışı imkânını veren böyle bir sözleşme, İslam hukuku açısından uygun görülmez. Zira bu Borsadaki açığa satışta olduğu gibi mal olmadığı halde satışı ve kumar uygulamalarına kapıyı aralar ve bu da caiz değildir. Tarımsal ürünlere dayalı vadeli (futures) işlemlerinde de mal, selem sözleşmesinde olduğu gibi, teslimi garanti altına alınabildiği takdirde satışı caiz olarak değerlendirilebilir. Bu tür malların yeniden satışı için malın kabz edilmesinden sonra satışı yapılması esastır. Zira böyle olmadığı takdirde piyasada olmadığı halde sanal mallar üzerinden büyük haksız kazançların elde edilmesi söz konusu olabilir.

4.2.2. Nakdi Uzlaşma ile Sonuçlanan Akitlerin Değerlendirilmesi

Nakdi uzlaşmada iki durumdan bahsedebiliriz: Birincisi; mevcudu depoda olan ve kayıt altına alınmış bir malın ürün sertifikası ile piyasada tedavülü ve nakdi uzlaşma ile işlemin sonuçlandırılması. İkincisi ise; depoda bulunmayan ve mevcudu da bulunmayan bir malın üzerine işlem yapılarak bu işlemin de nakdi uzlaşma ile sonlandırılması.

Birinci durumda gerçek ürüne bağlı bir ürün sertifikası çıkarılmış ve çıkarılan ürün sertifikası kıymetli evrak olarak depodaki ürünü temsil ettiği takdirde bu işleme de cevaz verilebilir kanaatindeyiz. Zira bir hak ya da menfaatin kıymetli evraka bağlı olarak tedavülü mümkündür. Kıymetli evrakı aldığınızda o evrak ile depodaki malı teslim alma imkânınız bulunmaktadır. Depodaki malınızı, arkadaşınıza sattığınızda malı teslim ve ispat için depodaki gerçek malı temsil eden kıymetli evrakı arkadaşınıza teslim etmiş olursunuz. Ancak bu malın göstermelik olarak depoda tutulup tekrar tekrar satışa söz konusu olabilmesi durumu ortaya çıkarsa; bu durum hilelere kapı açarak kabz ruhu ile örtüşmeyecektir ve sanal bir döngü üzerinden haksız kazancın kapısı açılmış olur. Dolayısıyla burada kıymetli evrak eşliğinde fiziki teslimat şartının olması bu durumun önüne geçilebilmesi için daha sağlıklıdır ve haksız kazancı yasaklayan İslam hukukunun ruhuna daha uygundur.

İkinci durumda ise; depoda olmayan, kayıt altına alınmamış bir sanal mal üzerinden işlemler gerçekleştirilirse bu kumar şeklinde sadece talep oluşturup talebin yüksekliği oranında para kazanma yolu olur ki haksız bir kazancın kapısı açılmış olacağı gerekçesi ile cevaz verilemez.

Fiziki teslimat şartı ile olmak şartıyla bu işlem yapıldığında vadesi geldiğinde misli mal olduğu için piyasadaki temin edilerek gerçekleştirilebilir. Örneğin çiftçi, hasat edeceği ürün için satış işlemi gerçekleştirerek hasat istediği oranda olmadığı; misli mal olduğu için vadesinde piyasadaki satın alarak teslimi gerçekleştirilebilir ve bunun bir sakıncası olmaz kanaatindeyiz.

⁶⁶ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi*, 5/180.

⁶⁷ Apaydın, "Kabz", 24/48.

⁶⁸ Apaydın, "Kabz", 24/45-49.

5. İslam Hukukuna Göre Yeniden Yapılandırılması için Öneriler

Tarımsal ürünlere dayalı vadeli işlemlerin İslam hukukuna uygun olarak yeniden yapılandırılması için önerilerimizi özetle aşağıdaki şekilde ifade edebiliriz:

İbkâ olan kısımlar: Borsa organizasyon yapısı sistem olarak (borsa tüzel kişiliği, aracı kurumlar (üyeler), takas kurumu, piyasa katılımcıları, denetleyici kurumlar) olduğu gibi muhafaza edilebilir. Fiziki teslimat yöntemi (mevcut gerçek mütekavvim mal üzerinde olmak şartı ile) baki kalır.

İlgâ olanlar: Tarımsal ürünlerden mütekavvim mal olmayanlar (domuz gibi) gerçek mal olarak kayıt altına alınamayan ve depolarda bulundurulamayacak özellikteki mallar için yapılan işlemler, Takasbank tarafından, teminatlara nemalandırma kapsamında verilen faizler uygun değildir. Nakdi uzlaşma ile gerçekleşen ve depoda teslimi mümkün olmayan, fiziki teslimat olmayan mallar için olan uygulama uygun değildir.

Tashih edilenler: Tarımsal ürünler mütekavvim mal olanlarla sınırlandırılır; depoda saklanabilir olan ve saklanan gerçek ürünler satışa konu edilir. Gerçekte bulunan ürün miktarının üstünde ve sanal nitelikteki mallar üzerinden satış işlemi gerçekleştirilemeyecek şekilde düzenlenir.

Yukarıdaki şekilde yeniden yapılandırılan tarımsal ürünlere dayalı vadeli işlem sözleşmesi, selem sözleşmesi ve istisna sözleşmesinde olduğu gibi toplumun ihtiyaçlarını gidermeye yardımcı bir vasıta olarak meşrû çerçevede işlerliğini devam ettirebilir. Tarımsal ürün sahibi çiftçi (örneğin, buğday üreticisi) satışı garanti altına almanın rahatlığını yaşarken bu ürünlere ihtiyaç duyan girişimci (örneğin, un fabrikası sahibi) de gelecekte belirli bir fiyattan ürün satın almayı garanti altına aldığı için riskini dengelemiş olur.

Sonuç

Tarımsal ürünlere dayalı vadeli işlem sözleşmelerine mahiyeti açısından baktığımızda; veresiye ile veresiyenin satışı olarak düşünmenin yanında iki akitten (satış vaadi sözleşmesi ve normal satış sözleşmesinden) mürekkep bir akit olarak düşünme imkânı olmakla beraber birincisine göre değerlendirmek daha isabetli bulunmuştur. Zira, klasik sözleşmeler arasında sayılan selem ve istisnâ' akitlerinde de vaad söz konusudur ve vadesi geldiğinde sözleşme şartları yerine getirilir. Tarıma dayalı vadeli işlemlerde de gerçekleştirilen satış işleminin sadece prosedürünün yerine getirilmesi belirlenen tarihe bırakılmıştır. Veresiye olan bu sözleşmede de garar söz konusu olmadığı için ma'dum olan malın, mevcut satış işleminin sıhhatine mani olmadığı değerlendirilmiştir.

İslam hukuku açısından uygulanabilirliğini değerlendirdiğimizde; bu sözleşme mevcut haliyle uygun değildir ancak, İslam hukuku akit teorisi kapsamında yeniden yapılandırılmak suretiyle İslam hukukuna uygun şekilde borsa sistemi içinde uygulanabilirliği mümkündür ve İslam iktisat sistemini esas alarak işleyen piyasalar için alternatif bir araç olarak değerlendirilebilir.

Bu yeniden yapılandırılma çerçevesinde yapılması gerekenler:

- a) Mevcut borsa organizasyonu içinde sözleşme konusu ürünlerin mütekavvim mal olması sağlanmalıdır. Zira günümüz uygulaması domuz satışını da mümkün kılmaktadır.
- b) Mütekavvim mal niteliğinde satışı yapılan ürünlerin miktarı mevcut depodaki miktar ile örtüşmelidir. Yani, sanal bir ürün varsayımı üzerinden gerçekte bulunamayacak miktarda ürünlerin satışı yapılmamalıdır. İşlemler, teslim edilebilir nitelikteki misli mallar üzerinden yapılmalıdır.
- c) Sözleşmenin sona ermesi fiziki teslimat ile olmalıdır.

1426 | Aytaç Aydın. Tarımsal Ürünler Dayalı Vadeli İşlemlerin (Futures) İslam Hukukuna ...

Yukarıdaki öneriler kapsamında sözleşmeye konu olan tarımsal ürünlerin Lisanslı Depo İşletmesine teslim edilmek şartıyla kıymetli evrak niteliğindeki ürün senedi ya da elektronik ürün senedine (ELÜS) bağlı olarak alım, satım ve rehin konusu olması İslam hukuku açısından uygundur.

Hakkında sarıh ve kesin bir nass bulunmayan bu sözleşme İslam hukukuna göre yeniden yapılandırılmış modeliyle uygulandığı takdirde; haksız kazancın ve bir tarafın zor durumda kalmasından istifadenin olmadığı, ihtiyaca binâen yapılan ve toplum maslahatına hizmet eden bir yapıya sahiptir.

Kaynakça

- Ahmed Cevdet Paşa. *Açıklamalı Mecelle*. Metni ve Açıklamaları Kontrol Eden: Ali Himmet Berki. İstanbul: Hikmet yayınları, 1985.
- Alpan, Fulya. *Örneklerle Vadeli İşlem (Futures) Anlaşmalar ve Opsiyonlar*. İstanbul: Literatür yayıncılık, 1999.
- Apaydın, Hacı Yunus. "Kabız", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 24/45-49. Ankara: TDV Yayınları, 2001.
- Aşıkoğlu, Rıza-Kayahan Cantürk. "Global Finansal Sistem Etkileşimiyle Türkiye'nin Türev Piyasa Görünümü". *Afyon Kocatepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 19/2 (2008), 157-179.
- Bayındır, Servet. "Finansal Türev Varlıklar ve Bu Varlıklar Üzerine Yapılan Sözleşmelerin Fıkhi Tahlili". *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12 (2005), 51-74.
- Bayındır, Servet. "Katılım Bankacılığı için Yeni Bir Ürün Olarak Mal (Emtia) Vadeli İşlem Sözleşmeleri ve Fıkhi Açısından İncelenmesi". *Finansal Yenilik ve Açılımları ile Katılım Bankacılığı*. ed. Aydın Yabanlı. 155-206. İstanbul: Türkiye Katılım Bankaları Birliği, 2012.
- Biket, Cahit Alkm. *Yatırım Bankalarında Emtialara Dayalı Vadeli Enstrümanların Kullanımı ve Türkiye Uygulaması*. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2015.
- Bilgili, İsmail. *İslam Hukukunda Sözleşme Esasları ve Mevcut Olmayan (Ma'dûm) Malın Satımı*. Konya: İdeal Usta Fotokopi Basım Yayın Dağıtım, 2010.
- Bilgili, İsmail. "İslam Hukukunda Ma'dûmun Satışı". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 18 (2006), 211-238.
- Borsa İstanbul 2013 Faaliyet Raporu*. Erişim 6 Haziran 2019, https://www.borsaistanbul.com/docs/default-source/yay%4%B1nlar/2013_borsa_istanbul_faaliyet_raporu.pdf?sfvrsn=6
- Borsa İstanbul, "Fiziki Teslimatlı Buğday Vadeli İşlem Sözleşmeleri ile Risk Yönetimi" semineri Konya'da düzenlendi. Erişim 19 Mart 2020. <http://www.borsaistanbul.com/duyurular/2016/04/05/fiziki-teslimatli-bugday-vadeli-islem-sozlesmeleri-ile-risk-yonetimi-seminer-konya-da-duzenlendi>
- Borsa İstanbul, Sorularla Vadeli İşlem ve Opsiyon Piyasası. Erişim 18 Mayıs 2020. <https://www.borsaistanbul.com/docs/default-source/viop/viop-hakkinda-sikca-sorulan-sorular.pdf?sfvrsn=4>
- Borsa İstanbul. *Anadolu Kırmızı Buğday Vadeli İşlem Sözleşmeleri*. Erişim 20 Mayıs 2020. <https://www.borsaistanbul.com/urunler-ve-piyasalar/urunler/vadeli-islem-sozlesmeleri/emtia-vadeli-islem-sozlesmeleri/anadolu-kirmizi-bugday-vadeli-islem-sozlesmeleri>
- Borsa İstanbul. *Sorularla Vadeli İşlem ve Opsiyon Borsası*. Erişim 18 Temmuz 2020. <https://www.borsaistanbul.com/files/VIOP-Hakkinda-SSS.pdf>
- Borsa İstanbul. *Uzlaşma Yöntemi*. Erişim 19 Mart 2020. <https://www.borsaistanbul.com/urunler-ve-piyasalar/piyasalar/vadeli-islem-ve-opsiyon-piyasasi/uzlasma-yontemi>
- Borsa İstanbul. *Vadeli İşlem Sözleşmeleri*. Erişim 10 Mayıs 2020. <https://www.borsaistanbul.com/urunler-ve-piyasalar/urunler/vadeli-islem-sozlesmeleri>
- Borsa İstanbul. *Vadeli İşlem ve Opsiyon Piyasası (VIOP) Kılavuzu*. Erişim 6 Mayıs 2020. https://www.borsaistanbul.com/uyeozel_files/SoftwareAndDocuments/vip/Vadeli_Islem_ve_Opsiyon_Piyasasi_Kilavuz_v5.pdf
- Borsa İstanbul. *Vadeli İşlem ve Opsiyon Sözleşmeleri*. (Erişim 6 Haziran 2020). https://www.borsaistanbul.com/data/kilavuzlar/VIOP_Tanitim_Kitapcigi.pdf
- Borsa İstanbul. *VIOP Terimler Sözlüğü*. Erişim 18 Mayıs. <https://www.borsaistanbul.com/data/kilavuzlar/VIOP-Terimler-Sozlugu.pdf>
- Borsa İstanbul. *VIOP-KTB-ZRY İşbirliğiyle Fiziki Teslimatlı Buğday Vadeli İşlem Sözleşmeleri ile Risk Yönetimi-Mart-2016-Konya*. Erişim 16 Mayıs 2020. <https://www.borsaistanbul.com/files/viop-fiziki-teslimatli-bugday-vadeli-islem-sozlesmeleri-ile-risk-yonetimi-mart-2016-konya.pdf>
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *el-Câmiu's-Sahîh*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Ceylan, Ali. *Finansal Teknikler*. Bursa: Ekin Kitabevi, 1995.
- Ceylan, Ali-Turhan Korkmaz. *Sermaye Piyasası ve Menkul Değerler Analizi*. Bursa: Ekin Kitabevi, 2000.
- Choudhry, Moorad, *The Futures Bond Basis*. New York: John Wiley & Sons Ltd, 2. Basım, 2006.
- Commodity Prices. Erişim 20 Haziran 2020. <https://www.agriculture.com/markets/commodity-prices>
- Cünci, Muhammed eş-Şahhât. *Muâmeletü'l-Borsa Fi's-Şerîati'l-İslâmiyye*. Kahire: Dâru'n-Nahda'l Arabiyye, 1988.
- Çelik, İsmail. *Vadeli İşlem Piyasasında Fiyat Keşfi, İzmir Vadeli İşlem Ve Opsiyon Borsasında Ampirik Bir Uygulama*. İstanbul: 2012, Türkiye Bankalar Birliği.
- Dârekutnî, Ebû'l-Hasen Ali b. Ömer b. Ahmed, *es-Sünen*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1966.
- Demiray, Mustafa. "Vaad", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 42/403-404. Ankara: TDV Yayınları, 2012.

1428 | Aytaç Aydın. Tarımsal Ürünler Dayalı Vadeli İşlemlerin (Futures) İslam Hukukuna ...

- Dönmez, Çetin Ali, "Vadeli İşlem ve Opsiyon Borsası", *3 Aylık Ekonomi ve Düşünce Dergisi Çerçeve* 20/58 (2012), 162-166.
- Durmuş, Abdullah, "Döviz Vadeli ve Emtia Vadeli İşlem Sözleşmeleri". *II. Uluslararası İslam Ticaret Kongresi "Günümüzdeki Meseleler"*. Konya: KTO Karatay Üniversitesi Yayınları (2016), 977-990.
- Durmuş, Abdullah. "Döviz Opsiyon İşlemleri ve Fıkhi Değerlendirmesi". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 13 (2009), 313-334.
- Ersan, İhsan. *Finansal Türevler*. İstanbul: Literatür Yayınları, 1997.
- Hâkim en-Nisâbü'rî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh. *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*. thk. Mustafa Abdülkadir Atâ. 4 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1990.
- İstanbul Borsası, *Vadeli İşlem ve Opsiyon Piyasası (VİOP) İşleyiş Esasları Genelgesi*. Erişim 5 Haziran 2020. <http://www.borsaistanbul.com/data/Genelge/gn433yeni.pdf>
- İstanbul Borsası. *Dayanak Varlıklar*. Erişim 18 Mayıs 2020. <https://www.borsaistanbul.com/urunler-ve-piyasalar/piyasalar/vadeli-islem-ve-opsiyon-piyasasi/dayanak-varliklar>
- Kalaycı, İrfan. "Finansal Enfeksiyon ve "Aşı" Kuramı: Bir Genel Kriz Eleştirisi". *Maliye Dergisi* 160 (2011), 28-56.
- Kallek, Cengiz. "Hisbe", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 18/133-143. Ankara: TDV Yayınları, 1998.
- Kallek, Cengiz. *Hız Peygamber Döneminde Devlet ve Piyasa*. İstanbul: Bilim ve Sanat Vakfı Yayınları, 1992.
- Karaman, Hayrettin - Şafak, Ali. *İslam Hukukuna Göre Alış Verişte Vade Farkı ve Kâr Haddi*. İstanbul: İlmi Neşriyat, 1994.
- Karaman, Hayrettin. "İslam İktisadi". *İzlenim Aylık Dergi* 40 (1996), 4-5.
- Kâsânî, Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed. *Bedâiu's-Sanâi'*. 7 Cilt. Beyrut: Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye, 1986.
- Kayahan, Cantürk. "Finansal Türevler: Efsaneleri ve Algılanma Hataları". *Yönetim Ve Ekonomi, Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 16/1 (2009), 23-37.
- Kırca, İsmail. *Hukuki Yönüyle Borsa Opsiyon İşlemleri*. Ankara: Bankacılık Enstitüsü Yayınları, 2000.
- Köse, Saffet, *İslam Hukukuna Giriş*. İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2013.
- Kur'an Yolu Türkçe Meâl Tefsir, çev. Hayrettin Karaman, vd. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 4. Basım, 2012.
- Meydânî, Abdülganî b. Tâlib. *el-Lübâb Fi Şerhi'l-Kitâb*. 4 Cilt. İstanbul: Dersaadet, ty.
- Müslim, Ebû'l-Huseyn b. Haccâc en-Neysabûrî. *el-Câmiu's-Sahîh*. İstanbul: Yayınları, 1992.
- Müslim, Ebû'l-Huseyn Müslim b. el-Haccâc. *el-Câmiu's-Sahîh*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Powers, Mark. *Starting Out in Futures Trading*. New York: The McGraw-Hill Companies, 2001.
- Schwager, Jack D.-Mark Etkorn. *A Complete Guide to the Futures Market*. New Jersey: John Wiley & Sons, Inc., 2. Basım, 2017.
- Seyidoğlu, Halil. *Ekonomik Terimler Ansiklopedik Sözlük*. Ankara: Güzem Yayınları, 1992.
- Şevkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ali b. Muhammed es-San'ânî el-Yemenî. *Neylü'l-Evtâr Şerhu'l-Münteka'l-Ahbâr*. 8 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, ty.
- Takas İstanbul. *Merkezi Risk Yönetimi Ekibi*. Erişim 18 Mayıs 2020. https://www.takasbank.com.tr/documents/file/Takasbank_Announcement/1628-1df0bcbe-ef40-43d9-a3f4-b40cb328f419.pdf
- Tirmizî, Muhammed b. İsa b. Serve b. Musâ. *es-Sünen*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Toroslu, Mahmut Vefa. *Çağdaş Finansal Teknikler*. İstanbul: Beta Basım Yayın, 2000.
- Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Terimler Sözlüğü. "Türev Ürünler". Erişim 15 Haziran 2020. <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Banka+Hakkında/Egitim-Akademik/Terimler+Sozlugu/>
- Türkiye İhtisas Borsası (TÜRİB), *Hakkımızda*. Erişim 18 Ekim 2020. <https://www.turib.com.tr/Kurumsal.aspx?id=home>
- Vadeli İşlem ve Opsiyon Borsası Yatırımcı Rehberi*. Erişim 3 Haziran 2020. <https://docplayer.biz.tr/500341-Yatirimci-rehberi-vadeli-islem-ve-opsiyon-borsaso-vob-nedir.html>
- Vadeli İşlem ve Opsiyon Borsası. *Türev Araçlar Lisanslama Rehberi*. İzmir: Vadeli İşlem ve Opsiyon Borsası Yayınları, 2012.
- Vadeli İşlem ve Opsiyon Piyasası Verileri*. Erişim 2 Haziran 2018. <http://www.borsaistanbul.com/veriler/verileralt/vadeli-islem-ve-opsiyon-piyasasi>
- Yılmaz, Kemal. *Döviz Vadeli İşlem Sözleşmeleri*. İstanbul: Der Yayınları, 2002.
- Zuhaylî, Vehbe, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve Edilletuhû*. 9 Cilt. Dimeşk: Dârü'l-Fikr, 1989.